

אלכסנדר האַרקאָווי

פּאַרְקִים מִחַיִּי

העתקה בשנויים קלים מירחון „הלאום“ (ניו יארק)
משנת תרס"ג, חוברות ד-יב

(נדפס שם בשם „תולדות אלכסנדר האַרקאָווי“)

היברו פאבלישינג האמפאני

632 בראדוויי, ניו יארק

תרצ"ה

WZ
H28

דבר אל הקוראים

הנני מרגיש בנפשי שצריך אני להתנצל לפני קהל הקוראים בתתי להם את תולדותי, בידעי כי לא גברא רבא אנא ודעת רבים הוא שאין לקהל עסק עם תולדות אדם פרטי אלא אם הוא גדול כשלמה מיימון, כמרדכי אהרן גינצבורג או כצלפחד בן חשים התהה" (משה ליב ליליענבלום).

כן, בגדולים לא אתחשב; אבל יש גם אנשים בינונים אשר תולדות חייהם מלאות די ענין לשעשע וגם להשכיל את נפש הקורא. הנני מרהיב בנפשי עוז להחליט, שאני מן הבינונים מסוג זה. תקותי תאמצני שהקוראים יסכימו להחלטתי ואת אחרי קראם את הפרקים האלה מדברי ימי.

חיי הפרט משועבדים לתנאי החיים של הכלל, ולכן בתולדות אדם ממפלגה ידועה תצטייר, ברב או במעט, דמות אותה המפלגה. וכבר הסכימו חכמים גדולים שתולדות אדם פרטי, אם הן מלאות ענין, נכבדות הן כפרק בדברי הימים הכלליים של מין האנושי.

עד שנת ה'ט"ט לחיי ישבתי בארץ מולדתי (רוסיה) והייתי משועבד לתנאי החיים שם; מאז עד היום גרתי באמריקא והייתי משועבד לתנאי החיים פה. בתולדותי ימצאו הקוראים תולדות עברי שהוא חציו רוסי וחציו אמריקאי. הנני נוטה להאמין שתולדות אנשים פרטיים ממין זה תהיינה לעזר לבנין תולדות היהודים הרוסיים באמריקא.

א

ומן הולדתי. - הורי. - משפחת אבי ומשפחת אמי.

נולדתי בעיר נאָווגרודאָק (Nowogródek), פלך מינסק, רוסיא, ביום ט"ז לח' אייר תרכ"ג (5. מאי 1863) לאבי ר' יוסף בן הרב אלכסנדר זיסקינד שהיה אב"ד בעיר ההוא.

אבי ז"ל היה בעל כשרונות מצויינים. מלבד שהיה בכתורה היה גם מוכשר לאומנות. ממורה השעות שנתנו לו במתנה בהיותו חתן לאשתו הראשונה (כי בא בברית הנשואין שתי פעמים) למד בעצמו מלאכת תקון מורי-שעות. אחר חתונתו הראשונה היה לסוחר של בורית והתפרנס מזה, אך במרוץ הזמן ירד ממצבו ויהי לחרש מורי-שעות. לאשתו הראשונה נתן ספר כריתות ולקח לו אשה אחרת, היא אמי ז"ל שהיתה צעירה ממנו בל"ג שנים. אשתי הראשונה ילדה לו שני בנים ובת אחת. מהם נשאר בחיים רק אחד, הוא אחי אלחנן האַרקאָווי, בעל המחברת „דור ישרים" (כולל תולדות משפחת האַרקאָווי, ניו יאָרק 1903). להיות אבי „בן הרב" ובן יחיד להוריו אשר פנקוהו מאד מנוער, לא שם לב להליכות התבל ולא ידע סדר בחייו. את מלאכתו-מדאכת חרש מורי-שעות-לא עשה אלא אם אכף עליו המחסור, ולולא הבית אשר ירש מאביו הרב, אשר בו ישבנו והיתה לנו ממנו הכנסה כד' זהובים (גילדן) בשבוע, גוענו ברעב.

אמי מרת פריידע ז"ל היתה אשה פשוטה, אבל ישרה וטובה לב. היא היתה בת כפרי בשם ר' שלמה קלעבאָנער ואבי לקחה בגלל יפיה. היא היתה חולה כמעט כל הימים אשר ידעתי. היא ילדה לאבי ארבעה ילדים, שנים מהם מתו בחייה ונשארו אני

בנה הבכור ואחותי הצעירה ממני היושבת כעת בעיר יאנקערס
הסמוכה לניו יארק.

משפחת אבי היא משפחה מפוארה בליטא מכבר. ממנה יצאו
לומדי תורה ומשכילים אשר עשו להם שם בארץ. האב הראשון
לבני הארקאזוי הנודעים כיום היה אבי אביזקני ר' גרשון, אשר
חי לפני מאה וחמשים שנה. ר' גרשון זה היה הראשון שנטל את
השם „הארקאזוי“. יש אצלנו אגדה המספרת שהשם הזה מוצא
מהמלה הפולנית „הארקאזוי“ שהוראתה: מבטא אות „ר“ מתוך
הגרון. אומרים אמור שאם משפחתנו, אשת ר' גרשון, היתה מבטאה
אות „ר“ מהגרון ואצילים פולנים שבאו לביתה קראו לה בחבה
„הארקאזוא“, לאמר: „מדברת מתוך הגרון“.

המצוין במשפחתנו במחצה הראשונה של המאה העברה היה
אבי אבי הרב אלכסנדר זיסקינד ז"ל, בנו של ר' גרשון אבי
המשפחה. הוא עסק רוב ימיו בסחורה ולסוף ימיו נמנה לרב
בעירנו ויכהן בכהונה זו כ־ד שנה עד יום מותו. מרוב חשיבותו
היה בהקומיסיה בעניני המלמדים, גם היה בעירו מטעם הממשלה
למבקר ספרי ישראל הנדפסים בחוץ לארץ והיה מניח את חותמו
עליהם. הרב ר' יעקב ב"ר צבי הירש מנאוארדאק, מחבר ס'
„שמע יעקב“, אשר ישב בתור דיין עם אבי זקני, מספר עליו
בספרו כרברים האלה: „והנה מורנו וכו' כידוע שהיה תם וישר
ומדותיו לטושים ומעלותיו מבהיקים בוהר לכל רואה בו וגם היה
חכם מחוכם להמתיק בפיו דברי מוסר ותוכחה לעת הצורך וגם
חכם מחוכם לטכס עצה בכל אשר ישאלו את פיו וגם היתה אימתו
מוטלת על בני העיר אף שהיה ממולידי פ"ק. בני העיר בעצמם
בחרו בו, ודרך העולם לזלזל במי שמורגלים בו מנעוריו וכו' כי
חשיבותו מנעוריו ומעת סחורתו היה חשוב בין כל מכיריו ויודעיו

וגם כי משפחתו הרמה פה חשובים ולהם ישאו פנים גם כן". (שמע יעקב, קעניגסבערג 1860, דף נ"ח ע"א).¹ מבני משפחתו היותר מפורסמים כהיום הם: מרת דבורה ראָם (בת ר' יוסף בצלאל האַרקאָווי) בוילנא, בת נכדו של ר' גרשון הנו, והד"ר אברהם אליהו האַרקאָווי, בן נכדו של ר' גרשון זה.

משפחת אמי היתה משפחה של בעלי מלאכה אשר עסקו בסנדלרות, בחייטות ובקצביות; אך גם בה נמצאו אחדים אשר שאפו לתורה ולחכמה. המצוין בהם היה חיים יעלין ו"ל שהיה הרב מטעם הממשלה בעירו. הוא היה בן־תורה ומשכיל וידע כמה לשונות.²

ב

חנוכי בבית הורי. – מלמדי הראשונים. – משחקי ותעלולי.

ראשית חנוכי, כראשית חנוך שאר הילדים בעיר מולדתי, היתה בעבודת ה'. בהיותי כבן ג' שנים למדה אותי הורתי לאמר, "מודה אני" בכל בקר בקומי ו"שמע ישראל" בכל לילה בשכבי. בענין זה נשאה חלק אשה נוצרית בשמה יוסטינע, שהיתה באה לביתנו בכל שבת בבקר להסיק את התנור: על פי מצות אמי היא היתה לובשת אותי גם היתה יוצקת "מי הצפרנים" על ידי והיתה

¹ציור מתכונת הרב היה נתן בן־משפחתו העורך־דין וולאדימיר האַרקאָווי ממאסקווא בזכרונותיו בספר השנתי, פערעזשיטאָיע" (רוסית), שנה ד' (1913).

²הוא ידע גם הלשון האנגלית. אצלי שמור מכתבו אלי בלשון זו משנת 1887. להראות את סגנונו האנגלי של הנאוארדאָקי הוה אביא פה שורות אחדות ממכתבו, וז"ל: "I have the honor of knowing you well since your childhood, and now it makes (gives) me great delight to see you growing a man and, God be thanked, well posted, the more [so] that we are kindred of the side of your mother and former neighbors and townsmen."

אלכסנדר האַרקאָווי

קוראה עמי "מודה אני". האשה הנוצרית הזאת התהלכה כל ימיה את היהודים ודברה יהודית וגם ידעה את התפלות לילדים עברים.

טרם מלאת לי חמש שנים החלו ללמד אותי את האלף-בית. ראשית למודי הקריאה בעברית או ב"עברי" נתנה לי אשה מלמדת תנוקות בשם מלכה, אשר קראו לה "מלכה די האר" בולקע" מפני שהיתה גבונית. המלמדה הזאת היתה נותנת את שעוריה בבתי התלמידים לעיני הוריהם. בכל פעם אשר הצטיינתי בלמודי השליכו אבי או אמי מעל לראשי איוו מטבע ואמרו: "ראה, מלאך מן השמים הפיל זאת לגמול לך על חשקך בתורה". אחרי אשר למדתי מהגבונית לקרא מעט "עברי" נתנו אותי הורי לחדר של מלמד חסיד בשם יאשע לעכוויצער. אצל המלמד הזה הוספתי ללמוד "עברי" וגם החילותי ללמוד חומש. כעבור איוה זמן נתנו אותי לחדר של מלמד אחר בשם ר' הענדיל, שהיה מן המלמדים אשר הלכו קדימה לרוח הזמן והתיר לעצמו להשתמש בהעתקת התנ"ך של מענדלזאהן ובבאורו. מפי מורי היקר הזה למדתי חומש ונביאים הראשונים.

כשהייתי ראוי ללמוד גמרא לקחוני הורי מחדרו של ר' הענדיל ויתנו אותי לתלמוד תורה שהחזיקה עירנו לבני העניים, מפני שלא היתה ידם משגת לשלם שכר למוד עבורי, ושם החילותי לשקוד על דלתות התלמוד. בעירנו היו שני בתי תלמוד תורה לעניים, אחד בחצר בית הכנסת (שול-הויף) לתלמידים צעירים והשני ברחוב אחר לתלמידים אשר הגיע פרקם ללמוד שעורים גדולים בגמרא. הורי נתנו אותי לתלמוד תורה השני, אשר היה או תחת יד מלמד בשם ר' מענדיל.

ראוי לרשום פה את יחסי ללשון יידיש בימי נעורי. חשתי

אהבה עזה ללשון עמנו. זכרתי את ערבי ימי השבתות שבהם אמי היתה מזמרת את ה"המבדיל" המתחיל במלות: "גאט פון אברהם, יצחק און יעקב, באהיט דיין פאלק ישראל אין דיין לויב" (חשבתי אז שהמלה "לויב" ענינה "שבח", אך בזמן מאוחר למדתי שענינה הוא "סוכה"). שמתי את לבי לניבי אמי היקרה, אויף סאָלע ציען געזאָגט געוואָרן ("כן יהיו שונאי ציון"), פאָזשאַלסע מיילע באַזשע ("ד' הטוב ירחם") והיו לי הניבים האלה חביבים מאד גם בלי דעת את מוצאם. כן היו חביבים עלי החרוזים שהיו מתהלכים בין הנערים בעירנו, ביחוד חרוזי התערובת, כמו: "טלית און תפלין נאָקלאַדאָיו, ברוך שאמר נאָטשינאָיו" (עברית ורוסית); "הגני מניח את הטלית ותפלין והגני מתחיל בתפלת ברוך שאמר) וכוותם.

בנעורי הייתי תם לבב ורוחי היתה נוטה לדברים נכבדים, בכל זאת לא מאסתי במשחקי הנערים ובהוללותם. עם נערים כגילי הייתי לוקח חלק בכל מיני המשחקים, כמו משחק אנשי חיל (סאָלדאָטן), משחק הסוסים (פערדלעך), משחק הכדור (פילקעס), משחק העגילים (רייפן), צחוק שמשון (בלינדע קו), כאַפעניש), משחק האגוזים, משחק הכפתורים, משחק מספר

ימשחק האגוזים יש שני מינים: משחק אגוזים גדולים ומשחק אגוזים קטנים. במשחק הראשון מניחים אגוזים אחדים בשורה אחת ועללים אליהם ממרחק ידוע כדור (רעסל) של ברזל, והיה אם יגע בהם הכדור וזכה העלל. במשחק השני משימים אגוזים קטנים לתוך צב קטן או לתוך כובע ונוטלים אגוז א' ומשליכים אותו בחזקה לתוך העוב או אל הכובע עד כי יתנועעו האגוזים, והיה אם יפלוט אחד מהם מחוץ לגדות העוב או הכובע וזכה בהם המשליך.

משחק הכפתורים כך הוא: כ"א מהמשחקים מניח כפתור על הארץ במרחק ידוע מאיזה כותל ונוטל איש כפתור ומכה בו על הקיר בכוונה כי יתקרב לאחד הכפתורים המונחים על הקרקע עד כדי מדת זרת. אם יפול הכפתור עד כדי זרת כפי מדת יד

זוגי או איווגי, משחק המדרגות (קלאסן), משחק הארנבות (העזעלעך) ועוד. בימי הירידים בעירנו, בעת אשר עירנו היתה

המכה בקיר, וכה זה בכפתור המונח על הקרקע, ואם לא, אבד גם את הכפתור אשר בו הכה על הקיר.

י אחד אחוז בידו מספר מטבעות, אעזים או גרגרים וסוגר את ידו ושואל את חברו: מספר זוגי או איווגי? (גראד צי אים?). אם מצא המשיב-זכה, ואם לא מצא-ישלם קנס.

זאת תורת משחק המדרגות: מניחים ב' אבנים במרחק אמה ביניהן ונותנים עליהן גור עץ. באמצע למול גור העץ מסדרים ז' או ח' אבנים בשורה באורך במרחק ידוע ביניהן. לאבנים האלה יקראו 'מדרגות' (קלאסן). או מכינים שבב או מקל קצר ומתחילים לשחק. כל אחד מהמשחקים במועדו נוטל את השבב או את המקל ומתיצב על הסדר אצל כל אבן ואבן בהתחילו מהראשונה הקרובה לב' האבנים ומשליך את העץ אשר בידו בכוחו אל גור העץ המונח על ב' האבנים להזיז אותו ממקומו. אם עלה בידו להזיז את גור העץ אצל כל המדרגות, נמר את חק למודו ואם החטיא אצל איוז אבן את המטרה יעמוד מהשליך את מטתו ואחר יקח את מקומו. העוברים על כל האבנים בלי החטיא את המטרה זכו, ואלה אשר החטיאו לא זכו. אך יש יתרון למרבה במדרגות על הממעיט בהן.

יגעים אחדים מתקבצים לאגודה אחת, אחד מהם נעשה ל'כלב' והאחרים הם ה'ארנבות'. הכלב רודף אחרי הארנבות ואם יחטוף אחד מהם נעשה הוא לארנבת והנלכד יהיה לכלב. וכן הוא גם עם הנלכד השני ועם כל הנלכדים הבאים אחריו. הכלב הראשון נעשה עפי' גורל של מלים אשר בפי הנערים למשחק זה. המלות הן: איך און דו, מי לער סקו, מי לער סעסל, טאס (גם: טאש) פיס טו'. אחד מהמשחקים קורא את המלות האלה בנעו באצבע בנערים על הסדר ומי שהגיעה לו המלה האחרונה יהיה לכלב הראשון. (במחברתי די יידיש-דייטשע שפראך, ניריאק 1896, Ich und du, Müllers Esel, das bist du! Kuh, Müllers Esel, das bist du! והשערת נתאמתה, כי מצאתי אח' את החרוזים האלה ממש - רק עם מלת der במקום - בס' Deutsches Lesebuch in Handschrift von Wilh. Viëtor, 2te Aufl., Leipzig, 1904, I S. 22. Auszähreime הוה נדפס ראשונה בש' 1899 ובתוכן הענינים נרשם אצל הענין

מראה אדם, הייתי הולך בשוק להוציא את היתדות מברחי העגלות למען יעתקו האופנים; לתלוש שערות מזנבות סוסים; להניח ברחוב צרורות של צואת בהמה בתכריכי נייר לרמות את העוברים אשר יחשבו לאבידה, ולשום כיס עם צפרדע באחת עגלות האכרים, שזאת היתה לפי אמונת הנשים הזקנות בעירנו שמירה ממחלת הקדחת. בימי הקיץ, ביחוד בתשעה באב, הייתי הולך עם אורחת נערים ליער הקרוב לעירנו לתלוש אגוזים וללקוט גרגרים שחורים (שווארצע יאגדעס). בימי החורף הייתי רץ על חלקת קרח (אמנם בזה לא הייתי מצליח מאד) ובימי הפורים הייתי משחק על במת חזיון. בימי נעורי היו הנערים והבחורים בעירי משחקים בימי הפורים את המחזה „חכמת שלמה" ואני לקחתי חלק במשחק הזה. אני הצטיינתי בתור „דוד המלך" ובתור „נתן הנביא".

ג

מות אמי. - הנני נאסף לבית קרובי. - למודי. - תשקתי להיות סופר. - כשרונותי לאומנות.

לשנת ה'א לחיי (בשנת התרל"ד) מתה עלי הורתי ועזבה לאנחות את אבי הזקן ושני ילדיה - אותי ואת אחותי הצעירה ממני. אמי נגזרה מארץ החיים באביב ימיה, כי בת עשרים ותשע שנה היתה בהפרדה מאתנו. אופן מותה היה מעציב מאד: בתקופ עליה מחלתה נלקחה בעגלה ל„הקדש", הוא בית החולים העברי אשר בעירנו, ויהי אך נסעה מעט מן הבית והנה פרכה נשמתה והעגלה שבה אלינו עם גוית אמי המתה!

שלחם שייכים החרוזים האלה: „בעל פה", כלומר שהמחבר לא מצאם בכתב. הוא לא ידע שכבר קדמו יהודי מנאוארדאק בש' 1986

אחרי מות אמי היקרה לא יכול אבי לנהל את ביתו ויתן את אחותי על יד דודת אמי וישלם עבור כלכלתה ב' והובים לשבוע ואני לוקחתי לבית קרובי מצד אבי, המלומד ר' גרשון ז"ל בן ר' משה הארקאזוי ז"ל, דוד אבי.

בהיותי בבית ר' גרשון הוספתי ללמוד בהתלמוד תורה עד מלאת לי שלש עשרה שנה ואח"כ למדתי מפי מלמדים פרטיים. מהאחרונים היו המלמד המשכיל ר' מאיר עברס והתלמודי המפורסם בעירנו ר' איסר „דער מתמיד“. את שכר הלמוד למלמדים האלה שלמו עבורי קרובי אשר דאגו לטובתי.

בבית ר' גרשון הנו', שהיה בית תורה וחכמה, למדתי על נכון את כה"ק, וגם רכשתי לי ראשית ידיעת למודי חול. את כתבי הקודש, חוץ מחומש ונביאים הראשונים, למדתי בעצמי, בלי עזרת מורה, אך לפעמים הייתי שומע אל השעורים אשר לקחו בני ר' גרשון מפי מורים משכילים. ראשית למודי החול למדתי מפי ש"ב הח' יעקב בנו של ר' גרשון, הוא „יעקב בן גרשון“ אשר באו ממנו כמה מאמרים בה „וואַסכאָד“ היו"ל בסט. פעטערסבורג ואשר הוציא לאור בוויילנא בשנת 1902 מחברת בשפת רוסיה בשם: „ניעסקאָלקאָ סלאָוו פאָ פאָוואָדו נאָשעוואָ וואָספיטאַניאַ אי אַב־ראַוואָניאַ“ („דברים אחדים על חנוכנו והשכלתנו“). האיש היקר הזה נתן לי ראשית הידיעות בשפת רוסיא, בקריאת שפת אשכנז, בתורת החשבון ובכתיבת הארץ. את הענינים האלה למדתי גם מפי אחד ממורי העיר אשר שכרו אותו קרובי עבורי לזמן קצר. בית-ספר ללמודי חול לא בקרתי.

ידיעת כה"ק היתה בימי נעורי יקרה לי מאד ועסקתי בה בתשוקה רבה. למען תהיה לשון הכתובים שנורה בפי הגית בתנ"ך גם אחרי אשר עברתי עליו עד תמו, והייתי קורא בתנ"ך

על הסדר בכל יום כקורא בתפלות או במזמורי תהלים. ביום אחד השכמתי בבקר ועברתי על כל "תרי עשר" כמעט בנשימה אחת. בזאת הלכתי בעקבות אבי ז"ל. הוא היה משנה ומשלש את הדברים אשר כבר למד, בקריאה קלה לבד ועל ידי זאת ידע כמעט בעל פה את ספרי הרמב"ם אשר קרא בהם בכל בקר. עוד בהיותי נער נתעוררה בי התשוקה להיות סופר ומחבר; ויהי אך קניתי לי ידיעה בתנ"ך ונסיתי לחקות את מעשי הסופרים ב"הלבנון", ב"המגיד" וב"המליץ" – המכ"ע אשר מצאתי בבית ר' גרשון הנו' – וכתבתי מאמרי מליצה וגם שירים (אמנם לא לדפוס). מאמרי הראשון היה שפך רעיונות על היותי צפוי ללחם חסד ושירי הראשון היה קנה על מות אמי מרת פריידה ז"ל עם שמה בראשי החרוזים. מהקנה הזאת עוד נשארו בזכרוני שלשת השרית האלה:

פציתי פי לקונן על הורתי:

אוי לי כי תחת הרגבים יקירתי!

ךדת מהר לשכון תחת הרגבים

בהיותי כבן י"ג או י"ד שנה הוצאתי לאור מכתב־עתי שבועי בכתב יד לשעשועים לבני עירי בשם "ילד שעשועים". המכה"ע הזה היה גליון קטן קפול לשנים ומסודר כאחד המכה"ע העברים הנדפסים. בו נתתי מאמרים, חדשות העיר, הלצות וגם פעליטון למטה. דכורני כי הפעליטאָן בגליון הראשון היה סובב על אמונת הנשים הזקנות בעירנו כי משיח זה בא כמה פעמים לתחום העיר וחזר יען כי ראה בכל פעם שאיש מישראל מחלל את השבת. למען יקראוהו רבים הייתי מביא את ה"ילד שעשועים" ביום השבת לבית המדרש אשר אני הייתי מתפלל שם וקראוהו בחורים וגם וקנים ויתענגו עליו. מה"ילד שעשועים" הוצאתי רק ב' נומריין.

הוא לא האריך ימים מסבת איזהירותי בעטי; בנומר השני תארתי את סעודת השבת שהיה נותן אחד מעשרי עירנו לעניים בהקלויז שלו והעברתי בכור הבקרת את ה"טשאָלנט" הקלוקל אשר על ידו נתפרסם בעיר לרב חסד ועושה צדקות. ה"גביר", אשר ידע אותי פנים, השיג אותי בשוק בשבוע השני להיותי עורך ומו"ל וכבדני במכת לחי וה"ילד שעשועים" נבהל ולא יסף לצאת עוד!

לר' משה אבי ר' גרשון הנו' ודוד אבי היה בית-מדרש קטן (קלויז), אשר היה נודע בעירנו בשם "ר' מאָשעס קלייזל" או "האַרקאָוויס קלייזל". בימי נעורי ישב על התורה ועל העבודה בבית-המדרש הזה זקן ת"ח בשם ר' צמח דוד. האיש הזה היה לומד שם יומם ולילה והיה מתנהג בחסידות נפלאה, היינו לא הסיר מעליו את הטלית מתפלת שחרית עד תפלת מנחה ואת התפלין עד תפלת ערבית. בכל ימי השבוע היה ישן בביה"מ ורק לשבתות הלך לביתו זו אשתו. רעיתו היתה אשה גבונית סוחרת בבגדים בלים ובכלים ישנים (טענדלערקע) ומעסקה זה לחמה נמצא וגם לחם בעלה, כי הוא לא עשה מאומה בענין הפרנסה. כפי המסופר בעירנו היה חווה בין ר' צמח דוד ואשתו, אשר לפיהו היא התחייבה להספיק את מזונותיו והוא התחייב לתת לה חלק מחלקו בעולם הבא... אני הייתי נכנס לפעמים לביה"מ הזה, בשעה שלא היו מתפללים שם, ללמוד מעט. פעם אחתי בשבתי לפני ר' צמח דוד בקש ממני להעתיק עבורו בכתב נקי דלתות אחדות מספר נוטריקון וראשי תבות שחבר על התורה וחמ"ג, והיה שמור אתו בכתובים. הענין הזה היה חדש עמדי ומשך את לבבי ואמלא את בקשתו. אחר המקרה הזה אמרתי אעשה כמעשה ר' צמח דוד, והנה בחרתי בפרשה אחת מן התורה

ועשיתי נוטריקון על כל מלה ומלה ככל העולה על רוחי, אמנם השתדלתי להיות נוהר יותר מר' צמח דוד בכללי הלשון, כי הוא הוא לא הבחין בנוטריקוניו בין יחיד לרבים ובין זכר לנקבה! בבית ר' גרשון היה אוצר ספרים בלשונות שונות, אירופיות וגם מזרחיות. אני הייתי משוטט באוצר הזה וזאת נתנה בלבי חשק ללמוד לשונות שונות. ביחוד התעוררה בי אהבה לאותן הלשונות שכתבן שונה מכתב הלשונות האירופיות, כמו שפת ערבית ושפת סורית. באותו אוצר הספרים היה ספר לתורת לשון סורית מאת אוהלמאנן בשפת אשכנז. בספר הזה עיינתי לפעמים קרובות ולמדתי קריאת הלשון ההיא בהיותי עוד נער.

ולא לספרות בלבד היתה נטייתי בימי עלומי, כי אם גם לאומנות. אני הצטיינתי בכל אומניות הנערים – במלאכת הסייפים (שווערד' לעך) לת"ב, ביציקת הגלילים (דריידלעך, גאָרן) לחנוכה,

יהמנהג אצל נערי בני' במקומותינו ללכת בת"ב לבית הקברות עם סייפים של עץ על מתניהם. להט החרב נעשה מבקע-עץ דק והנרתק נעשה על הרוב משחפיר-עץ שמכסים בהם את הנגות. לעשות את הנרתק, מחברים ע"י בריחים ב' שחיפיינג באופן שסדקיהם מקבילים איש אל אחיו ונעשה ע"ז חלל לקבול החרב.

יהגלילים למשחק הילדים בחנוכה הם קוביאות עם ידות באמצע למעלה ולמטה ועם אותיות נ' ג' ה' ש' על ארבע צלעותיהם. האותיות הן ר"ת: נישט (לא כלום), גאָר (כולו), האָלב (מחצה), שטעל (הניח). גם נס גדול היה שם, אשר המציאו לרמוז על נס חנוכה. המשחקים בגלילים אוחזים באחת מידות הקוביא ומשליכים אותו באופן שיסובב. כאשר יעמוד הקוביא מתנועתו ויפול, רואים באות אשר על הצלע העליונה אשר לנגד עיני המשחקים: אם הוא נ' לא זכה המשחק כלום (נישט); אם הוא ג' זכה בכולו (גאָר); אם הוא ה' זכה במחצה (האָלב); ואם הוא ש' צריך להניח מעות (שטעל). הקוביא לחנוכה דומה לה T-totum הידוע אצל עמי אירופה. המסומן באותיות A T N D, ר"ת ממלות רומיות: Aufer (קח), Totum (כולו), Nihil (לא כלום), Depone (הניח). המשחק הזה עתיק ימים הוא אצל העמים ואין כל ספק כי ה-T-totum הוא אבי הקוביא דחנוכה לילדי ישראל.

בעשיית המקשקים (קאלעקאטקעס) לפורים, וגם בעשיית העדיים להמשחקים במשחקי החג הזה. גם היה בי כשרון לצייר ציורים, לכתוב אותיות כתמונתן בדפוס ולחרות על אבן או מתכת. פעם אחת מצאתי בבית אחד ממכרי בעירי אות עופרת אחת מאותיות הדפוס, אשר הובאה על פי מקרה מווילנא, ועשיתי כתבניתה כל אותיות האלפא-ביתא. (את האותיות האלה הייתי מסדר לתבות והייתי מדפיס בהן בהשחירי אותן בפיח עשן של נרות.) ש"ב ובן גילי האינזשעניער ה' אליהו הארקאזוי (בנו הצעיר של ר' גרשון הנו'), אשר גמר את חק למודיו בגרמניה, הזכירני על מעשי ופעולותי בימי נעורי במכתב, אשר כתב אלי מברלין, בשנת 1892. המכתב הזה שמור עמדי ובו נאמר: "... איך עראינערע מיך נאך דער גוטען „גארען“, וועלכע וויר צו חנוכה אויסגעגאססען האבען. אך, וויע וואונדערשעהן זיך דיעזעלבען געדירעהט האבען! ... איך עראינערע מיך אויך דער בליי-לעטטערן, דיע דו ווא היבש געגאסען אונד געשניצט האסט. איך עראינערע מיך אויך נאך דער הומאריסטישען אונד אנדערען ארבייטען איבער א. ק. אין דער פאן דיר דאגן קורצע צייט רעדיירטען צייטונג".

ד

תכונת נפשי בימי נעורי.

נפשי היתה בנעורי נפש פיוטית חולמת חלומות. אני אהבתי אז

המקשקש הוא הכליזיון שמשתמשים בו הנערים, להכות את המן, כלומר שמקשקים בו לשמע שם המן בעת קריאת המגלה בפורים. ביהודית שמו. קאלע-קאטקע" מהמלה הפולנית Klekotać שענינה "קשקש" או "הרעיש".

העדיים היו הקשורים, המגבעות והחטורות להמלכים והשרים ואנשי החיל שבאו במחוד, חכמת שלמה, אשר היינו משחקים בעירנו בפורים. הקשטים האלה היו נעשים

את הפרישות ויופי הטבע; הייתי מתבודד לפעמים ומדבר לעצמי
 כאשר ידבר איש אל רעהו (סאלילאקוויזירעץ) והיתה תאותי
 ללכת לשדות וליערים ליהנות מזיו הטבע. גם היתה אהבה
 נטועה בלבי לדברים אשר תנוח עליהם הדרה היסטורית. בעירי
 יש גבעה אשר בשם „הר המצודה“ (שלאס-בארג) תכונה; על
 הגבעה הזאת עמדו בימי נעורי (ועומדים עוד עתה) שרידי מצודה
 עתיקה, אשר הוקמה בימי ממשלת הפולנים בליטא. רוחי היתה
 מתפעלת מהקדמות של הגבעה הזאת והייתי עולה עליה לפעמים
 קרובות, לשבת בחורבותיה אשר נטיעות עלו בכותליהן מיושן.
 בשבתי בחרבות האלה ובהתבונני אל הנטיעות הייתי מרגיש
 בנפשי חרדת קדש!

ככל הנערים בעירי האמנתי בנעורי בהבלי שוא. הייתי מאמין
 בנסים ונפלאות, במעשי כשפים, להטים ולחשים, בסגולות של
 קדרים, בגלגולים ו„דבוקים“, בשדים ורוחות המתהלכים בלילות
 להזיק לבני אדם, ב„נשמות חוטאות“ הנעות ונדות ב„עולם התהו“,
 במתים הקמים בלילה מקבריהם ומתקבצים בבית הכנסת
 להתפלל ולקרא להעוברים בחוץ לעלות לתורה, ובכל שאר
 הדברים הטפלים המקובלים אצל המוננו.

מגיר עב וקשה ומצופים ליופי בחתיכות של ניר דק מעוונים שונים: ירוק, צהוב, אדום,
 תכלת, מוזהב ועוד.

העיר נאוארדאק נוסדה ע"י הרוסים במאה ה"ב. כאשר גברה יד הליטאים במאה
 ה"ג נקרעה מרוסיא ונספחה לליטא. מימי הנשיא הליטאי מינדאוג (מת 1263) עד בנין
 ווילנא (1323) ע"י גידימן היתה אחת הבירות לנשיא ליטא. במאה ה"ז, בהתחבר ליטא
 אל פולין, נסבה העיר למלכות פולין ונשארה תחתיה עד סוף המאה ה"ח (עד חלוקת
 פולין האחרונה).

בימי נעורי היה בעירנו שאב מים בשם ביניע, וספר עליו ההמון כי פעם אחת
 בעברו על ביהכ"נ בלילה נקרא מהמתים לעלות לתורה ועלה.

למרות אמונתי בהבלי שוא לא הייתי אדוק בחובותי לאלהים; לא הייתי זהיר בברכות ובנטילות, גם הייתי דולג בתפלות, ויש אשר לא הייתי מתפלל כלל. רק ב"ימים הנוראים", אשר בהם גם דגים יחרדו במים", הייתי חרד וירא את ה'. אז הייתי זהיר במצוה קלה כבחמורה והייתי שומר את התפלות ומתפלל ברגש. רובי הענינים הדתיים היו בעיני כדבר חול (פראָזאיש) ולא משכו את לבי. מחיינו הדתיים אהבתי אז רק את אותם הענינים שהיו מתאימים עם טעמי הפיוטי, כמו מנוחת השבת, הסדר בפסח, קשט הבית בפרחים או בעשבים בשבועות, הסוכה והד' מינים וכו'.

מתכונות נפשי בימי נעורי היתה גם נטיתי להיות נודד ונוסע. אבי ו"ל היה נוסע לפעמים לערים ולכפרים ברגליו והייתי מלווה אותו לפעמים על דרכו כברת ארץ מעירנו. פעם אחת—ואני כבן י"ג שנה—הלכנו אני ואבי ברגליו לחתונת אחד מקרובינו, שהיתה בחצר הרחוק מעירנו יותר מה' פרסאות רוסיא.

ה

מטרחי בחיי. — יציאתי מעירי. — נסיעתי לוילנא.

בעודני נער הצבתי לי למטרה בחיי להקדיש את עצמי לתורה ולעשות את החכמה אומנותי, אף כי הייתי עני ולא היו מוכנים לי האמצעים הנחוצים לתכלית זאת. ללמוד איזה מלאכה, כדרך שאר בני העניים בעירי, לא עלה על דעתי, גם לא היה איש ממשפחתי בעירי אשר יעץ לי כזאת.

במלאת לי י"ד שנים התבוננתי אל מצבי והחילותי לבקש תחבולות להגיע אל המטרה אשר אליה שאפתי. אני התבוננתי וראיתי כי יתום אנכי ואין אם וכמעט אין אב (כי עני חשוב כמת);

ראיתי כי החסד אשר עושים עמי קרובי, אינו אלא חסד לפי שעה; ראיתי גם כי בעירי הקטנה אין בתיספר נכבדים—ראיתי כל זאת ונוכחתי, כי בעיר מולדתי לא אוכל להגיע למטרתי. אז עלה הרעיון על לבי, כי יהיה טוב לי ללכת לעיר ווילנא הגדולה אשר שם ישבה משפחה רמה ועשירה הקרובה לבית אבי ושם גם נמצאים בתיספר נכבדים. תקותי אמצתני, כי קרובי העשירים בעיר הגדולה יקבלו אותי באהבה ויכניסוני לאחד בתי הספר אשר שם; ולהיותי מטבעי חולם חלומות כבר ראיתי את עצמי בדמיוני לבוש בבגדי פאר של תלמיד הגימנאזיום!

אך עלה על לבי הרעיון ללכת לוויילנא מהרתי להוציאו אל הפועל. הכנות גדולות לא היו נחוצות לי. הן לא הייתי בך עשירים, אשר טרם נסעו ממקומו ניטל עליו להכין חפצים הרבה ובגדים חדשים. כל הנדרש לי היה כשני רובל כסף לשכר עגלה ולהוצאות הדרך. מעט הכסף הזה נמצא לי בנקל: אחת מקרובותי נתנה לי רובל אחד ואבי ז"ל, אף כי היה עני, התנדב לשלם את את דמי הולכתי. אני עשיתי חווה עם בעל-עגלה שהיה הולך מנאך ווארדאק לוויילנא וביום אחד אחר הצהרים—בקץ בשנת תרל"ח—נשקתי לאבי ז"ל, לקרובי ולחברי ויצאתי מעיר מולדתי בלב מלא תקוה לראות בקרוב חיים חדשים וטובים.

ש"ב אליהו הארקאווי, אשר הזכרתי למעלה, מזכיר לי את העת ההיא במכתבו אלי מברלין משנת 1892 וכה דבריו: „אך וויא שעה דיינע ערסטע הינפאָהרט נאָך ווילנא מיט דעם „י— דעם דיליושאַנס“ וואָר אונד ווי גליקליך דו דיך דאָן געפיהלט האסט! ... ביזט דו נאָך איממער דערזעלבע שווערמער, אָדער האָט דער צאָהן דער צייט אויך אויף דיך איינען איינפלוס אויס-געאיבט?“

לא אחשוב למותר לתאר פה את מסעי לוילנא.
 בימי נעורי היה המשאומתן בין ערי ליטא ע"י עגלות סוסים
 עם אהלים נטויים עליהם כסוכה (בויד). העגלות האלה היו
 מוליכות גם סחורה גם אנשים. העגלונים, שהיו להוטים מאד אחר
 הריוח, היו מעמיסים את עגלותיהם עד אפס מקום. מכבד המשא
 היו העגלות מתנהגות בכבדות והנוסעים היו סובלים תלאות
 גדולות: לפעמים היו צריכים לצאת מהעגלה על הדרך להקל
 את המשא ולעתים היו גם מוכרחים להתק ולהסיע את העגלה
 אשר נלאה הסוס למשכה.

העגלה, אשר בה נסעתי מעירי לוילנא, היתה ממין העגלות
 אשר זה תארת. אמנם מספר האנשים אשר הוליך עגלוני בפעם
 הזאת היה מעט—רק שנים: אני ובתולה שהלכה לוילנא להיות
 משרתת—אך העגלה היתה עמוסה מבית ומחוץ בסחורה הרבה,
 ומלבד זאת עוד היתה קשורה בצדה פרה חולבת, אשר הוליך
 אדון העגלה לממכר בוילנא. העגלה הכבדה הזאת היתה רתומה
 לסוס אחד דל בשר והתנהגה בכבדות. במשך מסעי היה העגלון
 יורד לפעמים ממושביו ללכת ברגליו בצד העגלה והיה דורש
 ממני לקחת את פרתו לצד הדרך במקום עשב לרעותה ואני
 עשיתי את פקודתו והייתי רועה את פרתו. אמנם בעד עבודתי
 זאת היטיב עמדי: בכל פעם אשר סר למלון החליב את הפרה
 ויגוב קמצים אחדים מהקמח אשר הוליך, ויצו להכין מטעמים
 של פתות־בצק (פארפל) וחלב והעניק לי מזה די שבעי.

נסיעתי מעירי לוילנא (הוא מרחק 140 וויערסט) ארכה
 כחמשה ימים, כי יצאנו ביום א' לשבוע והגענו למחוז חפצנו
 ביום ו' ערב שבת בבקר. בבאנו העירה הסב העגלון את עגלתו
 לאחד השוקים וישאר שם עד אשר מכר את פרתו, ואחרי גמרו

את העסק הזה הוליך את משאו לאחד החצרות אשר ברחוב
קאמניצקא ויתאכסן שם אצל אשה שהיתה ידועה בשמה „פייגע
די גראָבע“.

1

קרובי בוילנא מתנכרים לי. – הנני מתאכסן באורות סוסים. – ישיבתי בבית מדרש. –
על התורה ועל המלאכה בבית דפוס.

אחרי אשר נחתי מעט מעמל הדרך הלכתי לראות את פני
קרובי העשירים להגיד להם מי אני ומה מטרת בואי לוויילנא. אני
הייתי מלא תקוה כי יקבלו אותי באהבה ומלא ימלאו את
משאלות נפשי. אך אהה! המשפחה הרמה, אשר אמרתי בצלה
אחיה, דחתה אותי בשתי ידיים ונוטשתי על יד המקרים והפגעים.
בבואי לוויילנא היו בידי כששה גילדן. למען יהיה לי במה
להחיות את נפשי בימים הראשונים בעיר הנכריה לא שכרתי לי
מקום ללון אשר לזה היה דרוש כל כספי, ולנתי בששה ימים
הראשונים בעגלה בארוות הסוסים בחצר אשר עגלוני התאכסן
שם. בשוב עגלוני לעירי נשארתי בלי מלון, אך אחד מיושבי חצר
האכסניה רחם עלי ויאספני בביתו. תחת קורת האיש ההוא הייתי
ימים אחדים עד אשר מצאתי לי מקום לשבת בבית־מדרש קטן
ב„רחוב היהודים“ בחסד השמש אשר לבית ההוא.

בבית־המדרש ישבתי כד' חדשים. אני באתי שמה בחוסר כל.
השמש, אשר היה איש טוב, ושני בחורים – אחד אשר ישב שם על
התורה ביום, והשני אשר בא שמה לנוח בלילה – תמכוני מעט
בתתם לי מלחמם הדל. ביחוד דאג לי השמש ויהנה אותי בכל עת
מצוא. עודני זוכר, כי פעם אחת לקח אותי לבית אשה חולה
לקרא מזמורי תהלים למען אשתכר גם אני. אך בכל טוב לבם

לא יכלו האנשים האלה להספיק לי את צרכי והייתי לפעמים רעב ללחם גם לא היתה כתונת לבנה לעורי אלא לעתים רחוקות – וזאת אשר כבסתי אני בידי במים השוטפים בצנור מן מרחץ הקהל, אשר בקרבת בית-המדרש. מקרובי העשירים נואשתי אז, אך פעם אחת, כאשר אכף עלי המחסור, הלכתי לראותם ויתנו לי מספר מטבעות קטנות.

ביום אחד בשלהי דקייטא, אחר ג' חדשים לשבתי בבית-המדרש, עברתי באחד הרחובות והנה גברת בית המשפחה הרמה הקרובה לי הולכת למולי. היא הכירה בי ותעצור אותי ותשאלני למעשי. אני הגדתי לה את אשר עמדי ויכמרו רחמיה עלי ותפקוד עלי לבא לביתה באמרה, כי היא והנלוים אליה יועצו יחדו מה לעשות לטובתי. העת ההיא היתה קרובה לחג הסוכות ותקבע לי את ימי חוה"מ כעת מוכשרה לראות את פניה. המקרה הזה הפיח בי חיים חדשים.

כאשר הגיעה העת באתי לפני הגבירה קרובתי. היא קבלתני אז בסבר פנים יפות ותשאלני במה תוכל להושיעני. אני הגדתי לה כי שואף אנכי לחכמה ולמדע וכי תקותי היא להעזר על ידה בשאיפתי זאת. על דברי אלה השיבה לי בדברים רכים וקצרים לאמר: „כזאת לא נוכל לקבל עלינו לעשות. עצתנו היא, כי תלמוד איזו אומנות. אם תאות לזאת, תגיד לי איזו מלאכה תהיה מוכשר ללמוד ונעזור לך על הדרך הזאת.“ הדברים האלה לא נעמו לי מאד, אך באותו מצב שהייתי אז לא היה לי לברור וגמרתי לקבל את העצה היעוצה לי. אני אמרתי להגבירה, כי נכון אני ללמוד מלאכה וכי האומנות אשר אני מוכשר לה ביותר היא מלאכת פתוחי-חותם (גראוירק).

קרובתי היא בעלת בית דפוס רם ונשא שיש בו מחלקה

מיוחדת לפתוח אותיות וליציקתן, ומקום כזה מסוגל מאד ללמוד מלאכת פתוח-יחותם; ויהי בשמעה את הדברים מפי ותמהר ותקרא למחוקק דפוסה ותצו עליו לקחת אותי למחלקתו וללמדני מלאכת המחוקקים. ולמען יהיה לי מקור לפרנסה צוהה עליו לתת לי „ללוש אותיות“—מלאכה הנעשית במחיר א' קאפ. מכל ליטרא; גם נתנה לי שמלות ותעד לי מקום ללון בחדר המכונות אשר ליציקת אותיות הדפוס.

מחוקק הדפוס היה מהאומנים מהדור הישן, אשר יראו לגלות את סוד אומנתם לאחרים. הוא לא יכול לסרב להגבירה בפניה ויבטיחה כי ילמדני את מלאכתו, אך בצאתו מאת פניה בטל את הבטחתו ולא למד אותי, רק הניח לי להשתמש בכליו—הצפורן (גראבשטיכל), הפצירות (פיילן), המכבש (שרויבשטאק)—והייתי עושה את המלאכה כפי מבינתי בלי השגחתו. אני התאוננתי לפני קרובתי על הדבר הזה, אך היא לא מצאה עוז בנפשה לכוף אותו ונשארתי בבית הדפוס רק בתור „לוטש אותיות“. ממלאכתי זו הייתי משתכר כששים קאפ. בשבוע.

אמנם לא הצטערתי הרבה על אשר לא עלתה בידי ללמוד מלאכת המחוקקים, כי לא למלאכה רק לחכמה ערגה נפשי; ואף כי קרובתי הגבירה נערה את כפה מתמוך אותי בשאיפתי זאת, עוד לא נואשתי. אני שויתי לנגדי תמיד את תולדות החכם הרוסי לאַמאנאָסָאוּ שהיה בן דיג עני ובכל זאת הצליח לו להשיג את מטרתו. קוה קויתי כי עוד יעמוד לי רוח והצלה מאיזה מקום וסוף סוף אוכה להכנס לבית ספר.

אחרי אשר הייתי בבית הדפוס על משפטי שמתי את פני ללמודים. מבני קרובי, אשר בקרו את הגימנאזיא השנתי ספרי למוד מהענינים הנלמדים שם והייתי הוגה בם בכל לילה, אחרי

כלות המלאכה. לפעמים הפסקתי ממלאכתי והייתי לומד גם ביום, ויש אשר הייתי לומד גם בעת מלאכתי: הייתי מעמיד אחד מספרי לפני האבן, אשר לטשתי עליה את האותיות, והייתי מעיין בו.

הענינים אשר למדתי או היו: השפות הנלמדות בהגימנאזיא (רוסית, אשכנזית, צרפתית, רומית ויונית), תורת החשבון, ידיעת הארץ, דברי הימים הכלליים ודברי ימי רוסיא. למדתי בלי עזרת מורה, ורק את הדברים הקשים לי הבאתי אל בני קרובי, אשר בקרו או את הלשכות הגבוהות של הגימנאזיא. גם מענינים עבריים לא הנחתי את ידי; שמתי את לבי לספרות ישראל העתיקה והחדשה כפי אשר מצאה ידי.

בעת ההיא התעוררה בי עוד הפעם קנאת סופרים וכתבתי מאמרים ושירים בשפת רוסיא. אחד ממאמרי היה כעין קול-קריאה לאחינו בארץ מולדתנו ללמוד מאחינו במערב אייראָפּא לאהוב את ההשכלה החדשה. את המאמר הזה הראיתי לאחד מתלמידי הגימנאזיא אשר התודעתי אליו וייעצני לשלחו למכה"ע „רוסקי יעווריי" (מכ"ע בשפת רוסיא לעברים) אשר יצא לאור בסט. פעטערסבורג. אני עשיתי כדברו, אך המאמר לא נדפס, כי בל"ס היה נכתב בטעם נערוּת. בין הנסיונות הספרותיים אשר עשיתי אז היה גם נסיוני להעתיק את ספר דניאל לשפת רוסיא.

בעלי המלאכה והמפקח עליהם, המחוקק הזקן, אשר בתוכם ישבתי, חשבו אותי לנער מזוז והיו מתעוללים בי ובלמודי. המחוקק אמנם היה בן תורה, אך דרכי ההשכלה החדשה היו זרים לרוחו וחשב את הדברים אשר הייתי לומד לדברי הבל. פעם אחת קראתי מאמר פאָפּולאָרי על כח המושך של הארץ ועל סבת נפילת העצמים למטה ובארתי לו את הענין הזה. כשמעו

את הדברים מפי לטש עלי את עיניו בחשבו כי יצאתי מדעתי. מן העת ההיא כשנפל דבר מה מידו פנה אלי בצחוק של לעג, כאילו אומר: „ראה, איש משוגע, הדבר נמשך אל הארץ!“—

בירחים הראשונים לבואי לבית הדפוס, הם ירחי החורף, הייתי עושה את מלאכתי ביום, כשאר בעלי המלאכה, ובלמודי הייתי עוסק בלילה. אך כאשר הגיעו ימי הקיץ שניתי מהסדר הקבוע והייתי עושה את מלאכתי בערב ולומד ביום. השנוי הזה היה נגד חקי בית המלאכה, בכל זאת לא כהה בי המפקח, כי הייתי מקבל שכר לפי כמות המלאכה (לפי משקל האותיות שהייתי לוטש) ולא לפי מדת הזמן; גם חשב לי זאת המחוקק לרשות, יען כי בעלי הדפוס הם קרובי. בקיץ ההוא לא הייתי לומד בבית, כי אם מחוץ לעיר ווילנא, על גבעה אשר בקרבת „זשעליעונאיא כאטקא“. שמה הייתי מביא את חבילת ספרי ומעט אוכל והייתי יושב ולומד תחת כפת השמים באין מפריע. המקום אשר אויתי למושב לי היה בודד ועזוב, רק לעתים עבר עליו איש, אשר הלך לשוח. לפעמים היה עובר על המקום ההוא תלמיד של הגימנאזיא או איש משכיל סתם והיה סר אלי לשוחח עמי. באחד מן הימים עבר עלי איש נוצרי בא בימים הדור בלבשו ויסר אלי וישאלני למעשי; ויהי אחרי אשר השיבותי לו על שאלתו עמד וינסני כאשר ינסה הרב את תלמידו. אני עמדת בנסייני והפקתי ממנו רצון. עודני זוכר כי לנסותני בדיעת שפת רומית שאל ממני להעתיק לשפה זו את המשפט הרוסי „באך אופראווליאיעט מיראם“, הוראתו: „ה' מושל בעולם“. אני השיבותי לו כהלכה: *Deus gubernat mundum*. כוונתו היתה לראות אם אשתמש במלת „עולם“ ביחס שבו, כפי חקי הלשון הרוסית, או ביחס-הפעול, כמשפט השפה הרומית. טרם הפרדו ממני

הושיט לי את ידו ויברכני, כי אצליח על דרך מטרתי. האיש הזה לא הגיד לי את שמו, אך חקרתי עליו והוגד לי, כי הוא היה הדירעקטאר של הגימנאזיא לנשים (זשענסקאָיא גימנאזיא) בוויילנא.

מלבד שהייתי עוסק בעת ההיא בלמוד לשונות, תורת הארץ, חכמת החשבון, דברי הימים וכו' הייתי עוסק מעט במלאכת הציור, אשר לזאת היה לי כשרון מימי ילדותי. אולם כשרוני למלאכה היפה הזאת לא היה גדול ולא הייתי עושה אותה אלא לשעשועים. פעם אחת רשמתי דמות מכבש מכתבים (קאָפּיער-פרעס) ומלאכתי עלתה יפה. אחדים ממכירי, אשר הראיתי להם הציור, יעצוני להכנס לבית הספר לציירים אשר בוויילנא. בבית הספר ההוא היו מתקבלים תלמידים בלי פרס, רק היו נחוצות להם תעודות מאנשים מפורסמים. העצה הזאת לא ישרה לי בתחלה, אך מאין לי יכולת להכנס לבית ספר אחר ומרוב חבתי להשם "בית ספר" בכלל, גמרתי בנפשי לקבלה. באמצעות אחד מקרובי בוויילנא, אשר היו לו מהלכים בבתי אנשים מפורסמים, השגתי מכתב תעודה מאיש פולני נכבד ונתקבלתי לתלמיד בבית הספר לציירים. אולם את בית הספר הזה בקרתי רק זמן אחד (כד' חדשים), כי נפשי לא חשקה מאד במלאכת הציור. זה היה בית הספר האחד אשר בקרתי בחיי.

לרגל למודי הייתי מתרשל במלאכתי בבית הדפוס-מלאכת לטישת האותיות-ולא הייתי עושה אותה כראוי. ביחוד לא הייתי עושה את מלאכתי כראוי בעת שהייתי לומד ולוטש כאחד, כי יש אשר הייתי מעמיד איזה ספר לפני האבן אשר לטשתי עליה את האותיות והייתי מעיין בו. בהיות עיני ומחשבותי ערוכות אל הספר קרה לפעמים, כי יצאו האותיות מתחת ידי אינן מלוטשות

כראוי. המחוקק אשר השגיח בזאת כמה פעמים היה גוער בי, אך אני לא הייתי נוהר מאד והוספתי למעול במלאכתי, עד כי ראה לו המפקח לחובה להודיע מוזאת לקרובי בעלי הדפוס, ואני נקראתי לפניהם. אולם מהודעת המפקח צמחה לי טובה תחת רעה, כי על ידי זאת נודע להם טיבי, אשר לא ידעו אותו על נכון עד כה, ונכמרו נחומיהם עלי. בבואי לפני אדוני הדפוס צוו על אחד מסופריהם לנסותני בכתב רוסי ועברי ובו ביום נתקבלתי לסופר „רשימות“ בלשכת החשבון אשר לבית הדפוס, בשכר שני רובל לשבוע.

חברי, בעלי המלאכה בבית יציקת האותיות והמחוקק המפקח התפלאו על תוצאות הדבר.
בבית יציקת האותיות ישבתי כשנה וחצי.

ז

חיי ושנענותי בלשכת הסופרים של דפוס ראם.

בלשכת הסופרים, אשר הושמתי בה פתאום, מצאתי לפני עולם חדש, עולם אשר התאים יותר עם רוחי השוקקה לחכמה ודעת. אני הייתי שם באויר של השכלה, כי מלבד שאדוני בית הדפוס והאנשים העומדים לשרת אותם בלשכה הזאת היו אנשים משכילים, עוד היתה הלשכה מקום ועד לחכמים וסופרים. שם זכיתי לראות את פני החכמים מרדכי פלונגיץ, אייזיק מאיר דיק, אליהו שערעשעווסקי ועוד. האויר של השכלה אשר שרר בלשכה הזאת הרחיב את רוחי והגדיל את שאיפתי לתורה ולתעודה.

החדר, אשר בו עבדתי בתור „רושם רשוותא“, היה לי גם למעון, כי יעדוהו לי בעלי הדפוס למקום ללון. אל החדר הזה

הבאתי מבית יציקת האותיות את ספרי למודי, אשר היו לא מעטים, ושמתי אותם בארגו שלחן הסופרים, אשר יעדו לי לעבודתי. תעודת ארגו השלחן היתה לשמור בו את הגליונות הנחוצים לרשימות הספרים, אך אני הוצאתי ממנו את המכשירים האלה למען יהיה בו די מקום לספרי, כי נתתי את משפט הבכורה לתורה על סחורה.

הנהגתי בלשכת הסופרים היתה כמו הנהגתי בבית יציקת האותיות: יומם עשיתי את עבודתי ולילה ישבתי על למודי. יש אשר הייתי מעיין בספרי גם בעת מלאכתי. אדוני בעלי הדפוס ומרעי הסופרים בהביטם אל דרכי חשבו אותי לאיש מוזר, אך בכל זאת חשבו לי את הנהגתי לצדקה ולא הפריעו אותי ממעשי. אני הוספתי ללמוד שם את העיניים אשר כבר הייתי עוסק בהם—הם למודי הגימנאזיא—והרביתי להגות בספרים על קדמוניות ישראל, אשר מצאתי בעקד בעלי הדפוס. בין הספרים בחקר תולדות ישראל, אשר עברתי עליהם בימי שבתי בלשכת הסופרים, היו: "מאור עינים" לעזריה מן האדומים, "פאָלעסטינא" לשלמה מונק (בהעתקה אשכנזית), "היהודים ושפת הסלאוונים" לש"ב הדר. א. א. האַרקאָווי.

בזמן שבתי בלשכת הסופרים לא למדתי על פי תכנית מסודרת, רק הלכתי כפי נטיותי. בעת ההיא הלך לבי אחרי למוד הלשונות ואחרי קדמוניות ישראל. מהלשונות המתות אהבתי או מאד את השפה הרומית והייתי לומד אותה יותר משאר הלשונות הזרות, אשר היתה לי או איזו ידיעה מהן. פעם אחת מצאתי באחד בתי המסחר לספרים בוילנא את ה"וואולגאטא", היא ההעתקה הרומית מכה"ק; אני קניתי במיטב כספי ולמדתי ממנה פרשיות שלמות בעל פה, למען תהיה הלשון הרומית שגורה

על שפתי כאחת הלשונות החיות. ביחוד למדתי בעל פה מזמורים מס' תהלים, אשר היו אהובים לי מאד. האהוב לי מכלם היה המזמור „על נהרות בבל” (Super aquas Babylonis). את המזמור הזה הייתי משורר בכל יום בננון מעציב.

מהענינים האהובים לי אז היו באורים וחקר בלשון הכתובים, אשר לזה הרגשתי בנפשי כשרון מיוחד. אחד מסופרי לשכת החשבון בימי היה הח' דוד ראדנער ז"ל, מעתיק המחזות „דבורה”, „וידהעלם טעלל” ו„דאָן קאַרלאָס” משפת אשכנז לעברית. פעם אחת הגיד לי כי באחד מספריו השתמש במלת חזה להוראת האבר (המובן בה) באדם ואחד המבקרים העיר על זה, כי לא יתכן להניח את המלה הזאת על האבר הזה באדם; ושאל ה' ראדנער את דעתי בדבר הזה. אני השיבתי לו, כי אפשר להשתמש בשם „חזה” גם להוראת האבר שבאדם, ואם אין ראייה לדבר בעברית יש לו ראייה בארמית, כי בספר דניאל, במקום אשר ידבר על הצלם בדמות אדם אשר ראה נבוכדנאצר בחלומו נאמר עליו: ח דו ה י ודרעוהי וגו' (דניאל ב' ל"ב), וחדוהי על פי חקי החלוף אשר בין ד' לו' הלא הוא חזה. על הדבר הזה אמנם כבר העיר החכם ריב"ל, אך אני לא ידעתי אז מזאת כמו שהח' ראדנער לא ידע.

רוח קנאת סופרים, אשר היתה מפעמת אותי מימי נעורי, התעוררה בי ביתר שאת בימי שבתי בלשכת החשבון וכתבתי אז שירים ומאמרים מכל המינים. מהשירים אשר חברתי בעת ההיא היה שיר לאומי בשפת יהודית בשם „על נהרות בבל” ושיר בשפת רוסיא על הכתוב „עוד אבנך ונבנית בתולת ישראל” (ירמיה ל"א ג'). בין המאמרים אשר ערכתי אז היו קונטרס בשפת רוסיא לזכרון ש"ב הח' ר' גרשון הארקאזוי ז"ל ומאמר עברי בפראָזא

חרווית בתור הקדמה לכתביד כולל פירוש על שיר השירים, אשר מצאתי בבית אבי ז"ל ויחסתי בטעות לאבי זקני. משאר נסיונותי הספרותיים מן העת ההיא הראויים להזכר הוא הקונטרס „קאנטארסקע סצענעס" (מחזות לשכת החשבון) בשפת יהודית. הקונטרס הזה היה חזון התולים מחיי הסופרים והמשרתים בלשכת החשבון. את האנשים אשר העברתי במחזה במחברת הזאת קראתי בשמות בשפה הרומית לפי תכונותיהם, כמו: Honetus (ישר), Perfidus (בוגד), Sapiens (חכם), Stultus (שוטה) וכדומה.

בערך למצבי בבית יציקת האותיות היה מעמדי בלשכת החשבון טוב מאד, אולם גם פה לא הייתי שמח בחלקי. עבודתי-עובדת סופר רשימות-היתה הדלה במשרות הלשכה ולא היתה לי ממנה תקוה להגיע למדרגה נכבדה; גם מלמודי לא היתה תקוה נשקפה לי להשיג איזו תכלית ממשית, כי חסרו לי האמצעים להכנס לבית ספר גבוה. קרובי, בקבלם אותי ללשכת החשבון, חשבו כי כבר יצאו ידי חובתם לי ולא הוסיפו לדאג עוד לטובתי. את זאת שמתי אל לבי במרוץ הימים ובקשתי עצות בנפשי איך לשנות את מצבי לטוב ונראה לי בדמיוני כי שנוי מזלי תלוי בשנוי המקום. אני דמיתי כי בעיר אחרת גדולה מזוילנא אניע לאיזו תכלית נכבדה, וגמרתי בלבי ללכת לעיר וואַרשא. בעיר הזאת ישב אז אחי הגדול ובטחתי כי הוא יהיה למשען לי בארוחה ובמעון עד אשר יצלח לי למצא ענין הגון, אף כי ידעתי שהשעה

י'הכתי' הזה עם מאמרי החרוץ נספח בראשו מסרתי ליד הח' יצחק אייזיק דובאוו' סקי אשר עזר בסדור „אוצר הספרים" לבני-יעקב, לרשום אותו בהוספה ל„אוצר הספרים", אשר אמר בני-יעקב הצעיר (בן המחבר) להוציא לאור. אני קראתי להכתי' בשם „גבורת אלכסנדר" על שם אבי זקני. במרוץ הזמן נודע לי כי הכתי' הוא מידי אחר והודעתי מזה במועדו להח' בן יעקב למען יתקן את המעות.

לא היתה משחקת לו. את מחשבתי זאת הוצאתי אל הפועל בקיץ
שנת 1881, אחרי שנה וירחים אחדים לשבתי בלשכת החשבון.
באביב השנה ההיא מת עלי אבי היקר (נפטר כ"א אדר התרמ"א)
והניח לי ולאחותי כמאה וחמשים ר"כ, שארית כספו מביתו אשר
מכר. העובון הוה נשלח מקרובי אשר בעיר מולדתי ליד קרובתי
בעלת הדפוס בוויילנא והיה שמור בידה לתת לנו לאיוו תכלית
נכונה כפי חוות לבה. מהכסף הזה היו לי תוצאות להוצאות
הנסיעה. קרובתי אמנם התנגדה למחשבתי, באמרה כי רעותי
רעות רוח הוא, אך אני הפצרתי בה ותתן לי מעט כסף מעובון
אבי ו"ל להכנותי ולהוצאות הדרך ונסעתי לווארשא.

ח

תוצאת נסיעתי לווארשא. – טלטולי בביאליסטאק.

אהה! תקותי למצא בווארשא את מאויי נפשי היתה מפח נפש,
והיתה לאל ביום בואי לשם. את אחי, אשר בטחתי בעזרתו,
מצאתי במעמד רע. הכנסתו היתה מעטה ולא הספיקה גם
לכלכלת ביתו, ומעונו היה חדר קטן בשכנות, אשר שם ישב עם
ילדיו היתומים, כי היה אלמן. במצב כזה לא יכול אחי לתת לי
גם מעון לילה אחד. נוסף לזאת מצאה פקודת הפאליציי שמץ
פסול בתעודת המסע שלי ולא נתן לי ה"רושאנדצא" (הפקיד) של
החצר לשבת שם ולא היתה לי דרך אחרת כי אם לעזוב את
ווארשא, והייתי עושה כן עוד בו ביום לילא ישב בחצר הדוא
(ברחוב גענשע) הסוכן הכללי של ספרי הדפוס אשר לקרובי
בוויילנא, הר' שמואל לעווין ו"ל, אבי משפחת לעווין־עפשטיין.
האיש היקר הזה ידע אותי פנים ויחמול עלי ויאספני בלילה
הראשון לבית אוצר הספרים שלו וגם נדב לי את המקום הזה

למלון עד אשר אמצא איזה תקון לתעודת-מסעי או עד שאהיה מוכרח לעזוב את העיר. אני ישנתי בבית האוצר בלי כסות וכרים על גל של ספרים בחברת עכברים ובכתה נפשי במסתרים. בגלל תעודת-מסעי אי אפשר היה לי להשאר בווארשא והייתי מוכרח לעזוב את העיר.

או היתה לי לשאלה: לאן אלך? לשוב לוויילנא-הלא בושתי ונכלמתי לראות את פני קרובתי, אשר התנגדה לנסיעתי, וללכת לעיר אחרת בליטא (אשר לא היו מקפידים שם בתעודות-המסע) - הן לא היו לי שם מכירים. משתי אלה היתה הדרך האחרונה הנכונה לי ובחרתי בביאליסטאק, מקום תורה וסחורה, ושמתי את פעמי אל העיר הזאת ארבעה ימים אחרי בואי לווארשא. על המסע לביאליסטאק הוצאתי עד הפרוטה האחרונה ממעט הכסף אשר הבאתי עמי מוויילנא, ולא היו בידי בעזבי את ווארשא אלא מטבעות קטנות אשר שם בידי בסתר אחד משכני אחי, יהודי פולני, בהפרדי ממנו.

בביאליסטאק לא היה לי מודע ומכיר. שם ישבה משפחה קרובה לי, אשר שמעתי עליה בעיר מולדתי, אך לא ידעתי פנים ולא היה בי אומץ רוח לפנות אליה. בבואי אל העיר הזאת היתה דרכי הראשונה לאחד בתי-המדרש, שהם בתי המקלט לבחורים עניים בארץ מולדתי. בית המדרש הראשון אשר מצאתי היה בתי-המדרש "הירוק" (גרינער בית-מדרש) ברחוב הירוק (גרינע גאס) ושם מצאתי מקלט לי.

לבית המדרש הירוק היו באים בכל יום טובי בחורי ישראל וצעיריו בביאליסטאק להתרועע ולהשתעשע בדברי תורה והשכלה. אחד מצעירי ביאליסטאק, אשר היה מבקר את בית-

המדרש הירוק, היה אברהם בן ר' ניסן שפירא, אשר ישב ברחוב הירוק. הוא היה הראשון אשר פנה אלי ונתן לי שלום. אחרי הגידי לו את קורותי לקח אותי לבית אביו לראות מה יעשה לטובתי. אביו, ר' ניסן, שהיה אוהב השכלה, קבל אותי בסבר פנים יפות ויקרבני כאשר יקרב איש את איש אשר ידעו מכבר. כמדומה לי פנה לי מקום בביתו בעת הראשונה עד אשר אמצא לי מקור למעון ולמוון. בשכנות עם ר' ניסן שפירא ישב איש בשם ר' בנימין וואלקאוויוסקי ולו היה בן יחיד משכיל צעיר לימים, אלטער שמו. העלם המשכיל הזה בראותו אותי בבית ר' ניסן נספח גם הוא אלי והיינו אני ואברהם ואלטער כשלשה אחים לא יפרדו.

את רובי עתותי בעת הראשונה לבואי לביאליסטאק בלתי בבית המדרש הירוק. בשעות שבין תפלת שחרית למנחה הייתי יושב שם על למודי חול וגם על למודי קדש. מלמודי הקדש אשר בחרתי לי בעת ההיא היה "יד החזקה" להרמב"ם והייתי הוגה בו בתשוקה עזה. ביחוד אהבתי את הספר הראשון של ה"יד החזקה", הוא "ספר המדע", שיש בו טעם מדעי, ועברתי עליו פעמים אין מספר. בשבתי בבית המדרש על הספרים שכחתי את עניי ועמלי.

כעבור שבועות אחדים לבואי לביאליסטאק היו לי כבר רעים ואוהבים רבים אשר דאגו למצא מקור למחיתי. עצתם היתה כי אהיה למורה בבתי ישראל. אחדים מהם היו משתדלים בעדי לפני משפחות אחדות והייתי למורה.

פרנסתי מהוראת תלמידים בביאליסטאק היתה בצמצום, יען

יהוא אברהם בן ניסן שפירא הכהן איש ביאליסטאק אשר העתיק אח"כ ס' "לייט-פאדען דער יידישען געשיכטע אונד ליטעראטור" של דוד קאסעל לעברית בשם "תולדות ישראל וספרותו" (ווארשא 1892).

כי הייתי מקטני המורים בעיר הזאת ושכרי היה מצער; גם יש אשר נתמעטו תלמידי והייתי רעב ללחם. אך לא שמתי הרבה את לבי לזאת, כי לא היתה בדעתי להשתקע בביאליסטאק. אני חשבתי את העיר הזאת למעבר מווארשא לוויילנא וחכיתי לעת שיהיה בי אומץ־רוח לשוב לבית קרובי בעלי הדפוס.

זמן ארבעה חדשים מן היום אשר עזבתי את קרובי לא הודעתי להם מאומה, כי בושתי להריץ להם מכתבים; אך כעבור העת הזאת מאד כלתה נפשי לשוב לוויילנא וגמרתי בלבי להודיעם את אשר עמדי, למען נסותם אם עוד יקבלו אותי. אולם לא כתבתי ישר להם, כי אם לאחד מבניהם, תלמיד הגימנאזיא אשר היה מתרועע עמי. ולמען יעשה מכתבי עליהם רושם ערכתי בלשון רומית. על מכתבי זה קבלתי תשובה טובה ולקץ חמשה ירחים לשבתי בביאליסטאק, בחדש יאנואר משנת 1882, שבתי לוויילנא.

ט

שובי לוויילנא. — רעיון חדש.

קרובי בוויילנא קבלו אותי באהבה ושמחו אותי על כני בלשכת החשבון כבראשונה. אולם הוכח הוכיחו אותי על קלות דעתי למען לא אשוב לכסלה עוד.

בראותי כי לא היתה לי היכולת למצא אמצעים להכנס לבית־ספר להשתלם בלמודים, גמרתי בלבי להקדיש את עצמי לעסק, אך גם קבלתי עלי שלא להניח את ידי מהשכלה. במכתב אשר שלחתי אז לאחי בווארשא כתבתי את הדברים האלה: "מהיום והלאה אשתדל לשום לי את דרכי המסחר למטרה, אך לא אוסיף על המדה, כי לא כל המרבה בסחורה מחכים".

למרות גמר־דעתי זה לא נשארתי על כני אלא ירחים מעטים,
כי רעיון חדש עלה על לבי, הוא הרעיון ללכת לאַמעריקא.

שנות 1881–1882 היו ימי מנוסה לבני ישראל ברוסיה מפני
השערוריות אשר התפרצו שם נגדם במחוזות הדרום. בעת ההיא
יצאו רבים מאחינו מרוסיה לאַמעריקא. בימי היציאה הזאת נוסדו
במחוזות רוסיה הדרומית אגודות של יהודים משכילים מדור
החדש ללכת לאַמעריקא להשתקע שם בתור עובדי אדמה.
בתקופת האביב משנת 1882 החלה תנועה כזאת גם בין צעירי
היהודים המשכילים בוילנא ונוסדו גם פה אגודות למטרה זו.
בהגיע דבר תנועת היציאה בעירי לאוני הייתי לחבר לאחת
האגודות. לפי תקנות החברה אשר הסתפחתי אליה היה נטל על
כל חבר להכין שבעים ר"כ להוצאת הדרך. קרובתי לא התנגדה
לרצוני לנסוע לאַמעריקא ותואל לתת לי את הסכום הזה מעזבוני
אבי ז"ל אשר היה שמור בידה.

עבודת האדמה היתה או משאת נפש משכילי ישראל ברוסיה
ובדבר היציאה למטרה זו נפלו לשתי מפלגות: אחת אשר אמרה
כי היציאה מחויבת להיות לפאַלעסטינא (ישוב ארץ ישראל),
ושניה אשר החליטה כי היציאה צריכה להיות לאַמעריקא. אלו
ואלו אהבו את עמם אהבה נאמנה ולא נפלו אלא בבחירת
המקום. בני המפלגות האלה נקראו לפי הארצות אשר בחרו—
„פאַלעסטינאים” ו„אַמעריקאים”.¹ המפלגה השניה היתה גדולה

ישאלת פאַלעסטינא ואַמעריקא היתה או לענין רב לסופרי ישראל ברוסיה. בשנת
1881 הדפיס הסופר המפורסם ה' ליליענבלום מאמר שנון בשאלה זו במכה"ע. ראור
סוויצע". בתחלת 1882 הוציא לאור הסופר לינעצקי קונטרס לעם בשפת יהודית בשם
אַמעריקא צי ארץ ישראל". שני הסופרים האלה החזיקו ברעיון ישוב ארץ ישראל.
ברוסיה היו אז ששה עתונים ליהודים: שלשה ברוסית—„ראַסוויצע” (אור־בוקר), „רוסקי

מהראשונה. היוצאים מרוסיה למטרת עבודת אדמה היו צריכים לתמיכה. ה"פאלעסטינאים" נשענו על עזרת עשירי ישראל ברוסיה וה"אמעריקאים" בטחו בהועד אשר נוסד אז בנייראָרק לתמיכת הגולים—הוא הועד אשר היה נודע בשמו Hebrew Emigrant Aid Society (חברה לתמיכת גולים עברים).

האגודה אשר התחברתי אליה, חוברה מעשרים בחורים משכילים, מהם תלמידים ממדרגות הגבוהות של הגימנאזיא, אשר עזבו את למודיהם למען הקדיש את עצמם לעבודת האדמה, אין גם אחד מאתנו ידע את טיב העבודה הזאת, רק היינו בעלי הויה מתעוררים לקול דברים. במחנה העברים עבר אז הקול "עבודת אדמה!" ונמשכנו אחריה. בדמיונו תארנו לנו כי בנקל יעלה בידינו להיות לאכרים וביחוד על אדמת אמעריקא, אשר תארנו לנו כגן עדן. במכתבי לאחי מיום 9 לחדש מערץ 1882 כתבתי בהתלהבות את הדברים האלה: "... עלה על לבי לעזוב ארצנו ללכת לאמעריקא... אקוה, כי שם אמצא מרגוע לנפשי, כי אמעריקא היא ארץ מבורכה ממגד שמים מעל ומתהום רובצת תחת... רצוני לעבוד שם את האדמה."

אגודתנו נוסדה בחדש פעברואר בשנת 1882. ראשית מעבדה היתה להציע לפני אגודה גדולה ממנה, אשר כבר נוסדה אז בקיעו בשם "עם עולם", לקחת אותנו תחת דגלה. מצאנו לטוב לנו להסתפח אל האגודה הקיעוית, יען כי האגודה הזאת כבר החליפה אז מכתבים עם הועד לעזרת הגולים בנייראָרק וקבלה

יעוריי" (עברירוסים), וואַסכאָד" (עלות שמש) בפעטערבורג; שנים בעברית—המליץ בפעטערבורג, והצפירה" בוואַרשא; ואחד בשפת יהודית—פאלקסבלאט" בפעטער-בורג. הראַסווייעט", המליץ" והפאלקסבלאט" החזיקו ברעיון ישוב ארץ ישראל וסופרי יתר העתונים היו נגד הרעיון הזה.

ממנו את הבטחתו לעזור לה במטרתה בבואה לאמריקא. אגודת קיעו קבלה את הצעתנו ברצון. שתי האגודות היו לאחת והיה שם עם עולם נקרא גם עלינו. אז נדברו שתי האגודות בדבר המקום אשר בו תמצא אשה את רעותה, וגמרנו להקבץ בעיר החוף ליווערפול באנגליה, אשר משם תוליך אותנו האניה יחד למחוז חפצנו. שתי האגודות האלה נתנו להן ראשים. ראש האגודה הקי עווית היה תלמיד האוניווערסיטעט נ. אלייניקאוו (שהיה אח"כ עורך-דין בניר-ארק) וראש אגודתנו אנחנו היה תלמיד הגימנאזיא מ. קאספע (כעת הנהו רופא בעיר הוואת).

בני אגודתנו היו מתאספים מעת לעת לטכס עצות איך לנהל את יציאתנו. אחד מהתנאים אשר הסכמנו עליו היה לכלכל את הוצאותינו בשותפות בלי יתרון לאיש על רעהו. אספתנו האחרונה היתה בסוף חדש אפריל (למנין חוץ לארץ) מחוץ לעיר ווילנא על גבעה בקרבת „זשעליעזניאצא כאטקא". שם יעדנו את יום הנסיעה מווילנא. היום אשר בחרנו לזאת היה אחד מהימים הראשונים לחדש מאי. אחר האספה הוואת התעתדתי לדרך: הכינותי לי בגדים, נפרדתי מקרובי וממיודעי המפוזרים בעיר, צררתי בצרור את מטלטלי, הם ספרי, וגם החילותי ללמוד את השפה האנגלית.

צאתי מווילנא. מעבר גבול רוסיא. פנישת האגודות בליווערפול. נסיעתנו על הים.

הגיע היום הנועד לצאתנו מווילנא והיינו נכונים לדרך. בשעה העשירית בבקר היה ניטל על כל חברי אגודתנו להקבץ על יד מסלת הברזל. בבוא רגע פרידתי מווילנא התעוררה בי האהבה

לארץ מולדתי ונתעצבתי אל לבי כי גמרתי לנסוע לאמעריקא.
אך הדבר היה אין להשיב. בשברון לב נפרדתי מקרובי בעלי
הדפוס וממרעי סופרי לשכת החשבון ושמתי את פעמי למסילת
הברזל, אשר שם נקבצו יחד חברי האגודה.

מחוץ חפצנו הראשון היתה עיר קטנה בליטא סמוכה לגבול
פרוסיא. אנחנו באנו שמה אחר הצהרים וסרנו אל מלון מחוץ
לעיר. שם מצאנו איש עברי אחד המעביר את הגבול. עם האיש
הזה עשינו חוזה להעבירנו לפרוסיא במחיר שלשה רובל לגלגלת.
לעת ערב הביא לנו האיש עגלה גדולה אשר הוליכה אותנו עד
חבל הגבול. שם יצאנו את העגלה והאיש הניח אותנו לבדנו; הוא
הלך לו לשאת ולתן בדבר העסק עם אחד מיושבי החבל. בסורו
מאתנו חרדנו מאד לנפשותינו, כי יראנו פן יראונו אנשי החיל
השומרים את הגבול ויתפשונו. כעבור שעה שב אלינו מעביר
הגבול עם איש נוצרי ושניהם נתנו לנו פקודה בלחש ללכת אתם.
בחרדה גדולה הלכנו אחריהם. הם הוליכו אותנו לפרוסיא. חבל
הגבול היה מלא בארות מים ובארות חמר ותקצר נפשנו בלכתנו.
אחרי אשר תעינו שם כחצי שעה הגענו לעיר איידטקוהנען
בפרוסיא. העת המצערה הזאת היתה לנו כזמן נצחי. כאשר
הגידו לנו האנשים כי אנחנו איננו עוד ברוסיא לא היה קצה
לשמחתנו.

באנו לאיידטקוהנען אחר חצי הלילה וסרנו למלון. שם סעדנו
את לבנו בלחם ובשכר והיינו שמחים וטובי לב. שמחנו על
הצלחתנו שעלה לנו לעבור בשלום את גבול ארץ מולדתנו
האכזרית ולהציג את כפות רגלינו על אדמת אשכנו המצטיינת
בהשכלתה הגבוהה ובמשפטיה הטובים ליושביה. אחר סעודתנו
שכבנו לנוח מעמל הדרך ושנתנו ערבה לנו מאד. למחרת היום

בבקר קמנו ממשכבינו בשמחה ויצאנו לשוח לראות את העיר ואת אנשיה. מצאנו אורחות אנשים והשתוחחנו עמהם בטיב ארץ אשכנז וביחס אורחיה לממשלתה. התושבים, אשר שאלנו את פיהם בדבר הזה, הרבו לספר לנו בשבחם של סדריהם ומנהגיהם והגידו לנו שיושבי אשכנז שבעים רצון מממשלתם אשר תתן משפט אדם לכל אורחיה. אני שאלתי את פי אחד בדבר יחס היהודים בארצם לעבודת הצבא: אם יש מהם בורחים מחובה זאת? על זה השיב לי האיש שכל אחד מהם הולך לעבודת הצבא בנפש חפצה ולא זאת בלבד, כי גם יצר לו אם לא יקובל לעבודה זו. ולחוק את דבריו ספר לי מעשה שהיה בעיר איידטקוהנען באיש יהודי אשר לא קבלו אותו לעבודת הצבא יען כי מצאו בו איזה מום. האיש הזה—הגיד לי המספר—פזר ממון הרבה למען יקבלוהו, אך לא עלה בידו והצטער על זה מאד. זאת היתה לי לפלא ואמרתי בלבי: ראו מה בין ארץ אשכנז לארץ רוסיא!

באיידטקוהנען ישבו כעשרים וארבע שעות ונסענו משם להאמבורג. בעיר החוף הזאת נשארנו כשני ימים. בעת ההיא היה בהאמבורג ועד יהודי לתמיכת היוצאים מרוסיא אשר באו לעיר הזאת לאלפים על דרכם לאמערקא. אל הועד הזה פנינו בבקשה לקנות עבורנו שטרי מעבר אניה אנגלית במחיר הקצוב לחברות של תמיכה. הועד מלא את בקשתנו והצלנו באופן זה מעט כסף מאוצר אגודתנו.

מהאמבורג נסענו דרך הים הצפוני לעיר הארטלעפול באנגליא ומשם במסלת הברזל לעיר החוף הגדולה ליווערפול, אשר שם היה עלינו לחכות עד בא אגודת „עם עולם“ מקיעו לרדת עמה יחד אל האניה. האגודה הזאת באה לליווערפול אחר ארבעה ימים. ששון ושמחה מלאו את לבבינו כאשר נודע לנו

שאגודת בריתנו באה. אנחנו חשנו לקראתם בעליצות נפש ואחרי אשר נדברו מנהלי שתי האגודות הודיעו כמשפטם וכהלכה כי הם ואנחנו קשורים בברית והגנו כאחים בני אגודה אחת. האגודה הקיעויות אשר הסתפחנו אליה היתה בת שבעים נפש, גברים ונשים. מרביתם היו אנשים צעירים משכילים, חולמי חלומות כמונו. בין חברי האגודה הקיעויות היה המשורר דוד עדעלשטאט ז"ל; הוא היה אז כבן שמונה עשר. פגישת אגודותינו היתה ביום 15 לח' מאי אחר הצהריים. ביום ההוא עמדה בחוף האניה „ברטיש פרינס" נכונה לקבל נוסעים לאמערקא והיא היתה נועדה גם לנו. כשעה אחר פגישתנו ירדנו יחד אל האניה ובערב היום הרימה ה„ברטיש פרינס" את העוגן ותחל להוליכנו אל מחוץ חפצנו—לארץ החדשה.

האניה „ברטיש פרינס" היתה עיר שחה על פני המים, כי הוליכה המון אדם רב. כל יושביה היו מיוצאי רוסיא. הנוסעים, מלבד בני אגודתנו, הלכו לאמערקא בתור יחידים לבקש להם איש איש להיטיב את מעמדו כפי כחו ותבונתו, זה במלאכת יד וזה במרכולת. חברי אגודתנו חשבו את עצמם לגבוהים במעלה מיתר בני ההמון הזה. הן לא כמונו יתר העם ההולך אתנו—אמרנו בלבנו: אנו איננו נוסעים לאמערקא לתכלית פשוטה; הלא בעלי רעיון אנחנו, ההולכים להראות לגויי הארץ שבני ישראל יכולים להיות עובדי אדמה! בדמיוננו כבר ראינו את עצמנו יושבים על מכונו בחצי הכדור המערבי בתור אכרים בעלי שדות וכרמים. אנחנו היינו בטוחים מאד כי נשיג את מטרתנו בארץ החדשה וזה היינו מתוכחים איש את רעהו על האניה בדבר המוסדות אשר נקים במוסדותינו, איזה ספרים להכניס בבתי העקד אשר יהיו לנו, אם לבנות בת־תפלה אם לא ועוד. (בשאלת

בתי התפלה היה רוב הדעות בשלילה!). מרוב שמחתנו אל האושר אשר קוינו למצא באמריקא היינו מכרכרים ומפזזים ושרים בשירים. למרות מחלת-הים והסערות והסופות אשר נקרו לנו על דרכנו היינו שמחים ועלוי לב. מה מאושרים היינו בימי נסיעתנו על הים האטלאנטי!

יא

בואנו לאמריקא. - תקותנו נכזבה. - תמיכת הועד לפי שעה. - מלך אנדחנו בניו יארק. - הגנו מבקשים עבודה.

ביום השלשים לחדש מאי, חמשה עשר ימים אחרי אשר נתקה אניתנו מליווערפול, באנו בשלום לחוף אמריקא הצפונית ויצאנו אל היבשה. אניתנו עמדה מול חוף פילאדלפיה, אשר במדינת פענסילווייניא. מחוץ חפצנו היה ניו יארק, מקום הועד לתמיכת יוצאי רוסיה. למחרת היום לוקחנו לעיר הזאת במסלת הברזל. בהגיענו שמה הובאנו למקום אשר היה ידוע אז בשם „קאסל גארדען“ (Castle Garden)¹. במקום הזה ישבנו לנוח מעמל הדרך, ומנהלנו הראשי, ראש אגודת קיעוו, הלך לבית פקידי הועד לתמיכת הגולים אשר היה ברחוב סטייט (State Street), להודיע להם מבואנו ולשאול מפייהם את אשר הם חושבים לעשות לטובתנו.

מזמן הוסד חברתנו עד בואנו הלום באו לנו יארק המונים

יה. קאסל גארדען היה בנין עטל ברחוב ה. באטערי (The Battery) בקצה דרום ניו יארק. הבנין הזה הוקם בשנת 1805 למצודה והיה נקרא אז, פארט קלינטאן (Fort Clinton). במשך שנים אחדות היה הבנין הזה לבית נגנים (אפערעהויו) ולאולם-העם לקבל בו פני שרים ואנשי מעלה. משנת 1855 עד 1891 היו מקבלים שם את הגורדים הבאים מארצות אחרות. הוראת השם „קאסל גארדען“ היא „גינת ביתן“ או „קן מצודה“.

המונים מאחינו יוצאי רוסיא. כך גדל מספרם פה בעת ההיא, עד שמצאו פקידי החוף לנחוצה להקים בחצר ה"קאסל גארדען" מלונה גדולה של קרשים להיות להם למחסה ממטר ולמשכב הלילה. כל ככר ה"קאסל גארדען" היה מלא נודדים מקצה אל קצה. ברחובות הסמוכים לככר הזה, כמו רחוב סטייט ורחוב גרינוויטש (Greenwich St.) וגם בראש רחוב בראדוויי (Broadway) ישבו נשים עם עולליהן בידיהן על הארץ מאין להן בית. לרגל השטף העצום הזה של יוצאי רוסיא היה הועד לתמיכת הגולים חסראונים לעשות גדולות עבורם ויסתפק רק להכין אמצעים לכלכל את העם הרב הזה בלחם עד אשר יקטן ויחסר שטף היציאה מרוסיא ויהיה ביכלתו לעשות דבר מה יותר לטובתם. פקידי הועד קבלו את מנהלנו בסבר פנים יפות, אך הודיעו לו כי במצבם הנוכחי אינם יכולים לעשות עבור אגודתנו מאומה; רק, יען כי האגודה באה לאמערקא בבטחונה על הועד—הוסיפו הפקידים להודיעהו—יקבלו עליהם לתמוך אותה בעת הראשונה בלחם ובמעון. אחר זמן מצער שב מנהלנו למחננו והודיע לנו ככל אשר הגידו לו אנשי הועד. בשמענו את הדברים האלה נפלנו משמים ארצה. "אין עוד עבודת אדמה! עלה בתוהו חזון לבנו! אוי לנו כי באנו עד הלום!" אמנם כעבור זמן מה הרגענו מעט ושבה אלינו רוחנו. בראותנו את צרות שאר אחינו המתגוללים בחוצות השלמנו עם גורלנו וחשבנו לטובה את הבטחת הועד לכלכלנו בלחם לפי שעה.

החברה לתמיכת הגולים החזיקה או בית לנודדים בגרינפאִינט (Greenpoint), אשר על האי לאַנג איילאנד (Long Island), קרוב לנוי יאָרק. שם נתנו לנודדים מזון ומעון לזמן קצר למען יחליפו כח אחר עמל הדרך. אל הבית הזה לוקחנו ביום בואנו לנוי יאָרק

וישבנו שם כשבוע ימים. אנחנו חשבנו מראש כי יחזיקו אותנו בבית הנוודים שבועות אחדים; אולם בעבור שבוע אחד הודיעו לנו כי בא מועדנו לעזוב את המקום. הדבר הזה לא ישר בעינינו ואמרנו להשאר שם נגד רצון עושי מצוות הועד. בראות פקידי הבית כי בחזקה לא יוכלו עמנו הלכו עמנו בערמה. ביום השמיני לשבתנו שם באו אלינו שני אנשים בשם הועד מניו יאָרק ובדברים רכים שאלו את פינו אם נאות ללכת אתם לבית רחצה לרחוץ את בשרנו במים. אנחנו היינו מגואלים ממסענו על האניה ונאות ללכת אחריהם. האנשים העבירו אותנו על המעברה (Ferry) לניו יאָרק ושם, בעבר הנהר, הגידו לנו כי אין לנו מקום עוד בגרינפאָינט! „זיי האַבן אונדז געפירט אין באָד“, כאשר יאמר משל עמנו.

לא אוכל לעבור בשתיקה על הנהגתנו בבית הנוודים. למרות היותנו אידעאליסטים לא התנהגנו שם בכבוד. הסבה לזאת היתה כי סדרי הבית היו קשים מאד. המפקח (Superintendent) על בית הנוודים היה יהודי אשכנזי זקן אדוק בסדריו עד להפליא, ויען כי לא יוכלנו לשמור את חקותיו לכל פרטיהן היו תמיד מריבות בינו ובינינו. רבים מבני אגודתנו היו מרעימים את האיש הזה באופן מוזר מאד; למשל, בהיותו על משכבו בלילה היה זה צועק וזה רוקד, זה קורא כתרנגול וזה משורר כחזן, זה דורש כמגיד וזה מטיף חרוזים כבדחן, וכדומה. בהודע הנהגתנו לפקידי הועד בניו יאָרק, שלחו אלינו אנשים נכבדים להוכיחנו על דרכנו. אולם זאת לא הועילה מאומה; אך שוב שבו האנשים לדרכם והנה נתחדשו התעלולים ביתר תוקף ועוז.

אולם פקידי הועד לתמיכת הגולים עוד לא עזבונו; המה חשבו להם לחובה לתת לנו יד עזרה עד אשר נוכל להשען על עצמנו. אחרי אשר הובאנו מגרינפאָינט לניו יאָרק קצבו לנו סכום כסף

לכלכלתנו לחדש ימים (אשר לפי השערת הועד היה צריך הזמן הזה להספיק לנו למצא בו עבודה או עסק) ושכרו עבורנו חדר גדול בנומר 41/2 רחוב דיוויזיאן (Division St.) למעון. גם תנור לבשול קנה עבורנו הועד להכין עליו את מאכלינו. הנהגת הבית היתה מוטלת על עצמנו ובחרנו באחד ממנו להיות לנו למבשל ולסוכן על האוכל. מלאכת הבשול היתה העבודה היחידה בביתנו. את הנקיות חשבנו לדבר יתר ולא השגחנו בה. כלי ביתנו היו התנור וכלי האוכל, שלחן ארוך וספסלים של קרשים ארוכים. משכבינו היו חבילות מטלטלינו, אשר היו נפוצות על רצפת החדר; רק הנשים ואחדים מהגברים שכרו להם מטות למשכב הלילה באחד המלונות הקרובים למעוננו, כי היה צר החדר מהכיל את כולנו יחד.

בימי שבתנו במעון האגודה לא שמנו לב לזאת כי בעוד זמן מצער יהיה עלינו לצאת ברשות עצמנו. אנחנו לא דאגנו דאגת מחר והיינו מבליים את עתותינו בבית. בזמנים בין סעודה לסעודה היה פלוני הולך לאורך החדר עם ספר על סגנון הלשון הרוסית והיה קורא ברוב עיון בדוגמאות משירי המופת אשר בשפה ההיא; לרוחב מסלולו היה מטייל אחד מחברי האגודה עם ספרי המשורר הפולני אדאם מיצקיעוויטש והיה קורא בהם בקרץ שפתים בתשוקה רבה; אחר ממנו היה יושב בדממה בקרן זווית והיה מחבר איזה שיר או מאמר; אצל התנור עמדה להקת בחורים אשר היו מריבים את המבשל על דבר המנות הקטנות אשר נתן להם בעת הסעודה; על החבילות הנפוצות על קרקע הבית היו אחדים שוכבים על גביהם בחבוק ידיים והיו מביטים כלפי מעלה בפיהוק—מחזות כאלה היו יכולים לראות כמעט בכל יום בחדרנו ברחוב דיוויזיאן.

בימי שבתנו בדירתנו זאת הופיע לפנינו אורח הגון, אברהם קאהאן מווילנא, אשר בא לאמערקא כששה שבועות אחרי בואנו הנה. הוא היה בא למשכנו לבלות את זמנו. הוא היה אומלל כמונו, חברי ה"עם עולם". מי היה יכול לנבא אז שהאיש הזה יגיע למדרגה באשר הוא כיום. כדאי להזכיר פה, שבין חברי אגודתנו היתה העלמה מרת אַנא בראַנשטיין מקיעוו שהיתה אחר כך לחברתו בחיים!

כיוצאים מן הכלל היו אז בינינו אנשים אחדים, אשר גמרו למצא להם מחיה ביגיע כפיהם, ויחלו לבקש להם עבודה או משלח יד. כשנים-שלשה ממנו החזיקו בעסק הרוכלים ואחדים-אשר אני הייתי ביניהם-גמרו לבקש להם מלאכה. בזמן ההוא היה נקל מאד למצא עבודה בפרק אניות, יען כי פורקי האניות קראו אז לשביתת עבודה (סטרייק). אנחנו עוד לא ידענו אז על נכון את פשר דבר ה"סטרייקים" וה"סקעבים" והלכנו לבקש לנו עבודה על האניות, אף כי לא ידענו אם נצליח לזאת. פקידי המעמסות קבלו אותנו ברצון ועמדנו על המלאכה. עבודתנו היתה להוליך עגלות-יד גשרי האניות, לטעון עליהן תיבות או שקים מלאי סחורה ולהוליכן לגורן אשר על יד החוף. המלאכה הזאת היתה קשה מאד וביום הראשון לעבודתנו שבנו לביתנו יגעים ועיפים עד בלי השאיר בנו כח. ביום השני הסכנו עם

1. "סקעב" (scab) הוא שם גנאי באמערקא לפועל המשיג גבול רעהו. הראתו האמתית בשפת אנגלית הוא "מוכה שחין" או "מצורע". המלה הזאת מקורה בשפת רומית (scabies-צרעת) ונמצאת גם בתלמוד. במס' סנהדרין (דף צ"ח) באה השאלה: משיח היכא יתיב? והתשובה על השאלה הזאת בתלמודים הראשונים היתה לפי בעל הערוך: יתיב בין סקבי דרומי, כלומר בין המצורעים אשר בעיר רומא. בהוצאות התלמוד אשר לפנינו היום הגנו מוצאים תחת "סקבי" את המלות "עניי סובלי חלאים"...

עבודתנו ולא יגענו בה הרבה. התבות והשקים אשר היינו פורקים מן האניות הכילו בתוכם סחורות של פרי-עץ שונים: שקדים, אגוזים, פגעים, תאנים, צמוקים ועוד. בעסקנו בסחורות אלה גברה עלינו תאותנו ליהנות מהם. אנחנו לא יכולנו לכבוש את תאותנו והיינו עושים בסחורות אלה כאדם העושה בשלו: היינו פותחים את השקים או הארגזים והיינו אוכלים מהם כאות נפשנו באין מפריע, כי לא היה איש אשר השגיח בואת. שכר עבודתנו היה דולאר ושבעים סענטים ליום, אך ימי עבודתנו על האניות היו מעטים, כי הפריעו אותנו מזאת העובדים הראשונים, אשר שבתו ממלאכתם למען הכריח את בעליהם להוסיף להם על מחיר עבודתם. בקץ השבוע הראשון לעבודתנו, ביום הנועד לתשלומי שכר המלאכה, נודע לנו לנכון פשר השביתה. בצאתנו מבית הפקודות עמדו על דרכנו אגודות של שובתים אורבים ל"סקעבים" ויתנפלו עלינו. פקידי המעמסות היו מוכרחים לקרא לשוטרים להוליכנו לדרכנו. אחר הדבר הזה לא שבנו עוד לעבודתנו.

יב

האגודה מתפרדת. - הגני נעשה עובד שדה בכפר רחוק. - נפשי בוחלת בעבודתי. - ברגלי לניז יאָרק.

כמלאת חדש ימים לשבתנו ברחוב דיוויזשיאן נתפרדה אגודתנו וחברינו יצאו לרשות עצמם. טרם הפרדנו קבלנו איש איש מראש אגודתנו את חלקינו בשארית הכסף מאוצרנו הכללי אשר היה שמור בידיו. החלק השווה לכל איש היה חמשה דולארים והסך המצער הזה היה לנו לצדה על דרכינו החדשות. חברינו נפזרו אז לכל רוח לבקש להם מחיה איש כפי תבונתו ונשיתו. העבודה אשר אליה נשאתי את עיני אני היתה עבודת שדה. בעלי אחוזות

היו דורשים או ידים לעבודתם מקרב הגרים אשר באו מארצות אייראפא. בעת ההיא היה ב"קאסל גארדען" בית-פקודות להמציא עבודות לגרים נודדים. בשבוע אחרי אשר נתפרדה אגודתנו פניתי אל בית-פקודות זה וביום דרשי נמצא לי אדון, בעל אחוות-שדה מכפר פאלינג (Pawling) אשר במחוז דאטשעס (Dutchess County) במדינת ניו יארק. בעל האחוזה יעד לי משכרת שנים עשר דולארים לחדש מלבד ארוחה ובו ביום לקח אותי לביתו ולאחותו. זה היה ביום 6 לחדש יולי, ששה שבועות לבואי לאמעריקא.

טרם צאתי עם אדוני מגיו יארק ובשעה הראשונה לבואי לפאלינג הייתי במבוכות מעוררות צחוק. בעל האחוזה היה נוצרי וגמרתי בנפשי שלא לאכול אתו בשר למען לא אתגאל בבשר החזיר. אני הייתי נוהר בדבר הזה לא מאשר הייתי אדוק בדינו אסור והתר, רק יען כי בשר החזיר עורר בי גועל נפש. בהיותני אצל בית מסלת הברזל לקח אותי אדוני לבית אוכל לאכור עמו לחם. בשבתנו אל השלחן הביא הנער המשרת גם לו גם לי נתח בשר, אשר מראהו נדמה לי כמראה בשר החזיר ולא אכלתי ממנו. בראות אדוני כי אינני אוכל את הבשר, לקח מהשלחן את רשימת המטעמים ויתנו לי לבחור בו את המטעמים אשר אהבה נפשי. בקרוב אלי הנער המשרת הראיתי לו באצבע על שורה אשר לפי מבינתי היתה הוראתה מין אוכל של ביצים. השורה הזאת היתה של שתי מלים והמלה הראשונה היתה egg (ביצה); אבל פירוש המלה השניה לא ידעתי, כי ידיעתי בשפת אנגלית היתה אז מעטה מאד. הנער מלא את פקודתי, והנה לשממוני הביא אלי מין משקה יקר מעורב בביצים! אדוני הבין למשוגתי ולא יכול להתאפק מצחוק.

באנו לפאלינג בערב היום. בבית אדוני היה כבר השלחן ערוך לארוחת הערב ותיכף קראה לי בעלת הבית לאכול. על השלחן היו מאכלים שונים וביניהם כמה מיני בשר אשר נראו לי כולם כמטעמי בשר חזיר אשר שנאה נפשי. אני לא אכלתי מן הבשר ובשאל אותי אדוני לסבת הדבר אמרתי לו במרמה כי הרוסים אינם אוכלים אלא בשר תרנגולת! אני הגדתי לו כזאת יען כי לא ידעתי להבחין היטב בין בשר חזיר לשאר מיני בשר בהמה ויראתי שמא בשפטי למראה עיני סוף סוף אכשל בבשר השנוא לי. אדוני התפלא על התפנקות הרוסים ויצחק הרבה על דברי הזרים, ולמלאות את מקום הבשר צוה לתת לי דגים צלויים.

ביום בואי לאחוות השדה לא נתנו לי כל מלאכה. אחר סעודת הערב יעדה לי בעלת הבית חדר למשכב הלילה ושכבתי לנוח בלי איחור למען יהיה בי כח ביום מחר לעמוד על המלאכה. ביום המחרת העיר אותי אדוני בשעה הרביעית בבקר ויקחני עמו לחנך אותי בעבודתי.

המלאכה אשר למדו אותי על אחוות השדה ראשונה היתה לחלוב פרות. את המלאכה הזאת למדתי בפעם אחת, ומן היום ההוא והלאה היתה חובתי לחלוב שמונה פרות בכל בקר ובכל ערב. בימים הראשונים שבעתי רב עמל ותלאה מעבודה זו. הפרות, אשר היו רועות באחו, היו בורחות ממני והייתי צריך לרדוף ולדלוק אחרי כל אחת מהן להשיגה. לפעמים קרה כי ברדפי אחרי פרה אחת באה אחרת והפכה את ספל החלב אשר חלבתי מפרה קודמת. בשאר שעות היום הייתי עובד בשדה או על כרי הדשא. שם היתה מלאכתי להפוך את האדמה היבשה על התלמים, לבוס ברגלי חציר יבש על עגלות, לקצור חציר במגליליד במקום שאי אפשר לעבור במכונה (מלאכת קציר חציר

נעשית במדינה זו על ידי מכונה, אולם במקומות גבוניים קוצרים ביד ועוד. אני הייתי עובד בכל יום לא פחות משש עשרה שעות.

סדר היום על האחוזה היה לי כך: משעה הרביעית עד השעה השביעית בבקר הייתי חורב את הפרות; בשעה השביעית הייתי אוכל ארוחת הבקר ותכף אחרי אכלי הייתי הולך לעבוד בשדה עד הגיע זמן פת הצהרים, היא השעה השתים עשרה; אחרי פת הצהרים הייתי הולך לעבוד בשדה עד הגיע הזמן לחלוב את הפרות שנית, היא השעה הששית; אחר המלאכה הזאת הייתי אוכל ארוחת הערב, על הרוב בשעה השמינית. בשעה התשיעית הייתי הולך למשכב הלילה. יום הראשון לשבוע היה יום מנוחה, אך גם היום הזה לא היה לי כלו שבת; בו היה עלי להאכיל את בהמות הבית, לעזור לאדוני לאסור את סוסיו, להשחזי מזמרותיו וגרזניו ולעשות עוד מלאכות קטנות. בעתות המנוחה והמרגוע ביום הזה הייתי לומד את השפה האנגלית מפי עלם, נכד בעל האחוזה, או הייתי מעיין בספר "העקרים", הספר האחד אשר לקחתי עמי מניו יארק.

בשני שבועות הראשונים היה כחי חדש עמי והייתי שמח בחלקי. רוחי התפעלה מן המחזות היפים של חיי השדה והיתה לי המלאכה לעונג. אך כעבור העת הזאת נחלש כחי ובחלה נפשי בעבודתי. אני גמרתי אז לשוב לניו יארק וחכיתי למלאת חדשי למען אשיג את שכרי לחדש מלא.

במכתב בלשון עברית אשר שלחתי לאחד מידידי ברוסיה בשנת 1883 כתבתי על דבר עבודתי באחוזה השדה את הדברים האלה:

"הלכתי למלון הנוודים, קאסל גארדען" והנה אכר אחד

מבקש עזר לו. אני מצאתי חן בעיניו ויקחני אליו. הוא הביאני
 ביתו וילמדני לעבוד בפרתו, בסוסו ובשדהו. חלבתי את פרותיו,
 שמתי רסן בפי סוסיו ועבדתי בשדהו. לא אכחד שלפעמים
 שבעתי רב עונג בראותי כי למולי הוד הטבע – כי מסביב לי
 יעמדו עצים גדולי הקומה ויפי מראה ועוף השמים יחסה בצלם
 ברנן... השמש בעין הזהב יפיץ קרנים... שמה באחו רועות הפרות,
 תלכחנה ירק עשב... התרנגולים בחצר הבית גיל יוסיפו בקראם
 קרקרריקו!... מה טובים ומה נעימים חיים כאלה, חשבתי
 לרגעים, אך תוגה עברי על פני בוכרי כי בארץ זרה אני יושב,
 בתוך עם לא אבין לשפתו ובתור עבד. אדוני הקשה לשאול ממני
 לעבוד בשדה מעלות השחר עד בא השמש וכבד היה עלי הדבר
 מאד מאד."

על אותה האחוזה עבד אז עוד נער עברי אחד, נודד מרוסיה,
 אשר הביא אדוני מניו יארק כשני ימים קודם לי או שני ימים אחרי
 קחתו אותי – זאת אינני זוכר. הנער הזה לא אהב את העבודה
 מתחלה ויחכה גם הוא למלאת חדשו.

בבקר יום 16 לח' אויגוסט, כמלאת חדש ימים לבואי לפאלינג,
 הודענו – אני וחברי – לאדון האחוזה כי גמרנו לעזוב את עבודתנו
 ודרשנו ממנו לתת לנו את שכרנו, שנים עשר דולארים לאיש, כפי
 החוזה אשר עשה עמנו. לשמע הדברים האלה אחזה אותו פלצות.
 הימים האלה היו ימי עבודה רבה על השדות ועבודתנו היתה
 נחוצה לו מאד. הוא העתיר אלינו להשאר עמו, אך גמר-דעתנו
 היה קשה כצור ולא נעתרנו אליו. בראותו כי בקשתו נשארה מעל
 גמר לקפח את שכרנו, באמרו: "כשם שאתם עוזבים אותי בזמן
 שהעבודה נחוצה מאד והנכם מסבבים לי אבוד כסף וזמן להביא
 אחרים על מקומכם אתן לכם רק חלק ממשכרתכם." אך גם זאת

לא הועילה מאומה. אנחנו הקשינו את ערפנו והיינו מרוצים יותר
לאבד חלק משכרנו מהשאר על האחוזה. אחרי כמה דברי ריב
נתן לנו אדוננו ארבעה או ששה דולארים לאיש ויצאנו מאת פניו.
מאחזות השדה שמנו את פעמינו אל תחנת מסלת הברזל לקנות
פתקאות למסע לנו יאָרק. אך על דרכנו חשבנו על מעט הכסף
אשר בידינו ונאמר: הן אם נוציא ממנו על המסע במסלת הברזל
הלא נבא למחוז חפצנו כמעט בידים ריקות. אחרי אשר נועצנו
רגעים אחדים על מצבנו גמרנו ללכת לנו יאָרק ברגלינו, וכן
עשינו.

המרחק מן פאָלינג לנו יאָרק הוא כשמונים מיל בפרסאות
אנגליא. במסלת הברזל עוברים מרחק כזה בשתיים-שלוש שעות,
אך לנו ארכה הדרך כשני ימים וחצי. אמנם יכולנו לעבור את
הדרך הזאת בפחות מזמן זה, אלא שלא היינו נחפזים, גם לא היה
לנו צורך להחפז, כי כל דבר לא היה מוכן לנו בניו יאָרק.
במצאנו על דרכנו ברכה או אגם מים היינו חונים עליו ורוחצים
את בשרנו במים; בבואנו לכפר או עיר התעכבנו שם לראות את
המקום ואת אנשיו. מלבד זאת היינו לפעמים מתמהמהים בלכתנו
משוט והירות בעגלות הקטור אשר היו עוברות על דרכנו (כי
הלכנו באורח מסלת הברזל), וביחוד בעברנו על גשרים צרים,
אשר עגלות הקטור עוברים עליהם. כבוא הלילה ירדנו אל צד
המסילה למקום דשא או עצים ושכבנו לנוח עם חבילותינו
למראשותינו עד אור הבקר. הלילה היה לנו לענוי. אנחנו היינו
לבושים בגדי קיץ דקים ובשרנו רוטב מטל-הלילה הקר. באחד
משני הלילות סרנו אל חורש ושם נוספה לנו על מכת הטל עוד
המכה השניה שב"הגדה": בשכבנו על הארץ עיפים ויגעים אחר
מהלך שעות אחדות בלי הפסק נתרו עלינו צפרדעים!

במכתבי אשר הזכרתי למעלה כתבתי על נסיעתי מפאלינג
את הדברים האלה:

"לקחתי את מקלי בידי, את אגודתי על שכמי ואת התקוה
בלבי והלכתי משם (כפר רחוק כשמונים פרסאות מניו יארק)
ברגלי. הלכתי בדרך כשני ימים וחצי. ביום אכלני השרב ובלילה
—הקרח. ישבתי לנוח תחת העצים ולישן שכבתי ביער כחיתו
שדי."

על דרכנו מכפר פאלינג לניו יארק מצאנו אורחת אנשים
עושים מלאכה על צנורי מים (וואסער-רערן). בעברנו על פניהם
נש אלנו המפקח על המלאכה והציע לנו עבודה בשכר דולאר
וחצי ליום, אולם אנחנו לא נאותנו לזאת.

ביום 18 לח' אויגוסט אחר הצהריים באנו למגרשי ניו יארק.
שם ישבנו בעגלת מסלת העיר ונבא העירה עד רחוב הבויערי
(Bowery). ברחוב הזה התעכבתי זמן מה ואחר כן שמתי את פעמי
למלון הנוודים "קאסל גארדען".

יג

הנני מתנחם על שובי מאחוזת השדה. — אני וחברי מבקשים עבודה על צנורי מים. —
מצב הנוודים בניו יארק.

בבואי ל"קאסל גארדען" מצאתי שם המון רב, גדול מאשר היה
טרם נסעי מניו יארק לאחוות השדה. משך החדש אשר בו
התרחקתי מן העיר נדמה לי כזמן ארוך וקויתי למצא בשובי
מפאלינג את מספר אחינו ב"קאסל גארדען" הולך וחסר, אולם
שגיתי מאד: ככר ה"קאסל גארדען" היה מלא אדם יותר מאשר
היה לפני חדש ימים, כי על הנוודים אשר היו שם מקודם נוספו
עוד במשך הימים האלה נודדים חדשים. בין ההמון הגדול הזה

מצאתי רבים מחברי, בני ווילנא ובני קיעוו, תועים בלי מטרה. הם השתוממו על עובי את האחווה בעת אשר רבים מאחינו התגוללו בחוצות ניו יאָרק עטופים ברעב, והוכיחוני על קלות דעתי. תוכחתם דקרה את נפשי כמדקרות חרב ולבי נמלא נוחם על עובי את המקום אשר שם היתה מוכנה לי כלכלתי בשפע.

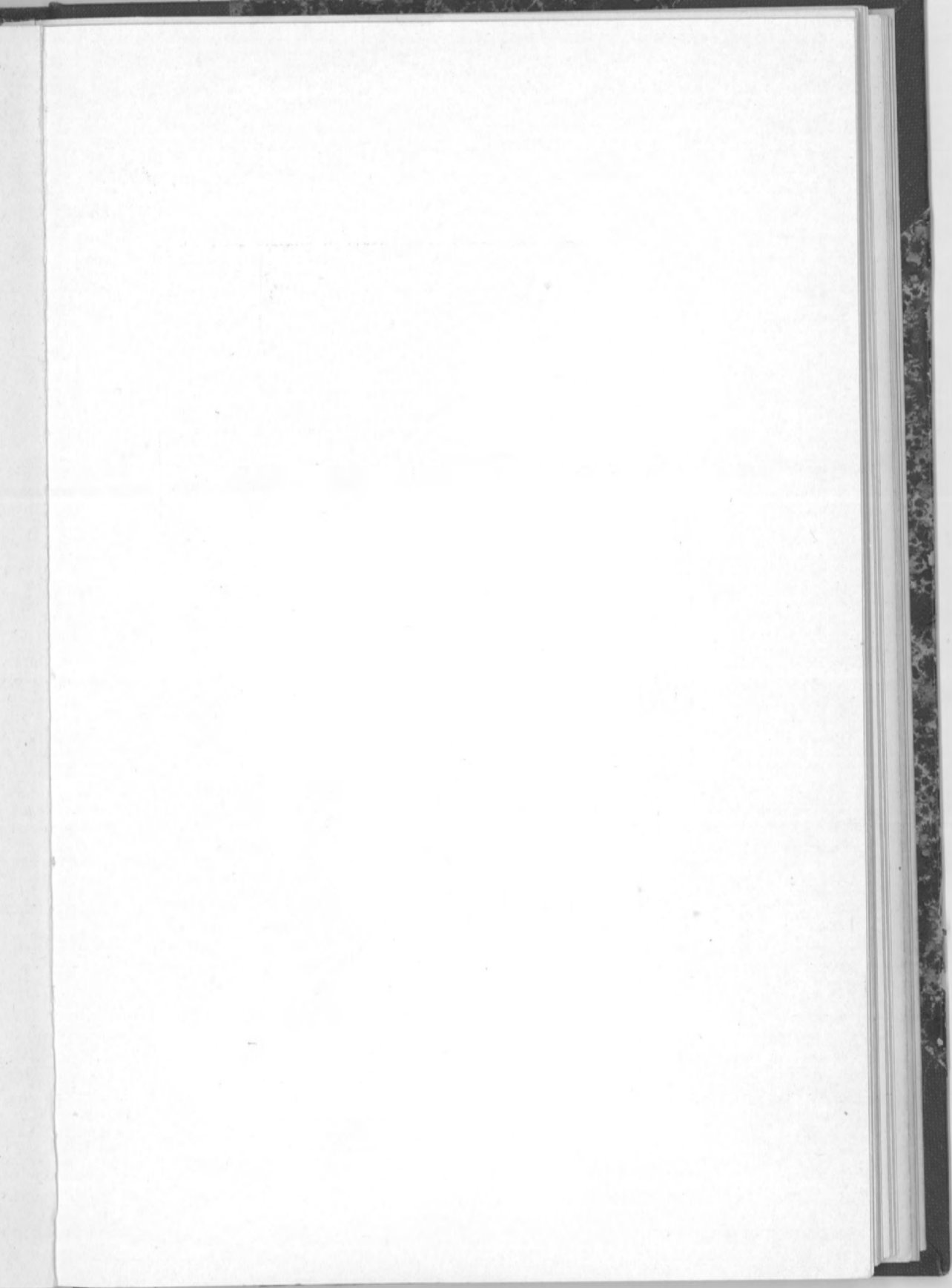
„מה אעשה עתה?“ היתה לי לשאלה. חברי יעצוני לשוב לאדוני בפאָלינג, אך לא היה בי אומץ־רוח לעשות זאת. אחרי בקשי עצות בנפשי עלה על דעתי ללכת לבקש עבודה על צנורי המים אשר מצאתי בדרכי מפאָלינג לניו יאָרק. את הדבר הזה הצעתי גם לחברי ושלשה מהם קבלו את הצעתי. ביום השלישי לשובי לניו יאָרק יצאנו אני ושלשת מרעי ברגלינו לדרך העולה אל הצנור.

צנור המים אשר הלכנו לבקש עליו עבודה היה בקרבת העיר ווייט פליינס (White Plains) במדינת ניו יאָרק. אנחנו יצאנו לדרך בבקר והלכנו כל היום. בלילה נחנו אצל תחנת מסלת הברזל אשר היתה קרובה למחוז חפצנו. בצד המסילה עמדו עגלות ריקות ונשכב בלילה באחת מהן ברשות משרתי התחנה, אשר נכמרו נחומיהם עלינו. דבר יציאת היהודים מרוסיה לאַמעריקא היה נודע לכל והנודדים האמללים עוררו רחמים בלב כל אחד מבני הארץ הזאת. בבקר יום המחרת הלכנו הלאה לדרכנו עד אשר באנו למקום הצנור. שם מצאנו את האנשים על העבודה והגדנו להם את חפצנו. הם קבלו אותנו בסבר פנים יפות, אך לשברון לבנו השיבו לנו כי אין להם צורך בעובדי עבודה חדשים. ברוח נשברה שבנו לניו יאָרק ונתבולל בהמון הגדול ב„קאסל גארדען“. גורל הנודדים היה אז רע ומר מאד. כיונקים בשדי אדם היו הנודדים תלויים עוד בעזרת החברה לתמיכת הגולים. הועד

בשובי מאחוות השדה

(בהמינה פוטוגרפית משנת 1882)

לא יכול לעזור להם הרבה וכל אשר עשה לטובתם היה כי מנה להם ארוחה להצילם ממות רעב. ולמטרה זו קבעה החברה בתי אוכל ברחוב גרינוויטש, אשר שם קבלו את האנשים כתות כתות זאת אחר זאת. הסעודות אשר נתנו להם שם על חשבון הועד היו דלות ורזות. בעלי בתי האוכל היו להוטים אחרי הריוח והיו עושקים את בני הארוחה האמללים. לארוחת הבקר, אשר עבורה שלם הועד עשרה סענטים לאיש, נתנו כוס של קאפע, אשר מראהו היה כמראה מים דלוחים, וחלת לחם אחת השוה פחות מסענט. בכל פעם אשר הגיעה שעת הסעודה היתה מהומה ודוחק, יען כי כל אחד היה רעב מאד ובקש להיות מן הראשונים. הבאים לאכול היו צריכים להביא פתקאות לתעודה מאת הועד ואחד הפקידים היה מחלק פתקאות בחתימת ידו להמון העם בחוץ. חלוק הפתקאות בין ההמון דרש זמן רב ואיש איש חכה לתורו בכליון עינים. רבים היו מוסיפים את הפתקאות למען מהר מלא את בטנם הריקה.

יש אשר הנוודים האמללים ב"קאסל גארדען" נלאו נשוא את גורלם המר ומרוב סערת נפשם היו עושים פרעות. להשקיט את המבוכות היו באים אליהם אנשים נכבדים, אשר לקחו חלק בועד, והיו מדברים על לבם ומשקיטים אותם. המחזות אשר נראו בין הנוודים האובדים היו קורעים את לב כל רואיהם. ארשום פה מחזה אחד אשר הרעיש אז את כל ככר ה"קאסל גארדען". איש צעיר אחד, אשר היה עטוף ברעב ולא היה לבשרו כתונת טהורה ימים רבים, קפץ לבית פקודות הועד ברחוב סטייט ובקרו מעליו את כתנתו הנאלחה קרא בקול: "הביטו וראו מה היה לי!" הפראפעסאָר מיכל האַלפערן ז"ל, אשר ישב בשעה זאת בבית הפקודות, נשא את קולו ויבך כילד למראה המחזה האיום הזה.

הצרה הזאת הגיע לנוודים מחסרון ידיעתם בעולם המעשה. שנת 1882 היתה שנת הצלחה בארצות הברית והיתה או פה עבודה לאלפי ידים, רק אחינו הנוודים לא הבינו אל שעת הכושר הזאת. אמנם היו ביניהם אנשים אשר חכמו והשכילו ומצבם הוטב להם, אך אלה היו מעטים. ביחוד סבלו בעלי הרעיון, אשר באו הנה להיות עובדי אדמה ולא עלתה בידם. האנשים האלה, בראותם כי נכזבה תקותם להגיע אל המטרה הזאת, חשבו כי חייהם אינם קרואים חיים והרפו את ידיהם מעשות מאומה. אולם חיי המעשה בארץ הזאת עשו את פעולתם עליהם ולקץ תקופת הקיץ החלו להתעורר מתרדמתם.

י"ד

הנוודים עוברים את ה"קאסל גארדען". - הגני מבקש מלאכה להחיות את נפשי. - עבודותי השונות וטלטולי.

כאשר חלפה תקופת הקיץ החל ההמון הגדול ב"קאסל גארדען" להתמעט. הנוודים נפזרו מעט מעט בעיר לבקש להם עבודה או משלח יד. גם אני גם חברי עזבנו את המקום הזה לבקש לנו מקור לפרנסה. ראשית דאגתנו היתה למצא לנו מעון לשבת. כסף לזאת לא היה בידינו. לאחדים ממנו הצליח למצא מעון בלי תשלום דמי דירה למפרע, והנותרים ממנו נשארו בלי מחסה. אני הייתי מן האמללים אשר לא יכלו למצא מעון, וישנתי לילות אחדים על מעלות אחד הבתים ברחוב לודלאו (Ludlow Street), אשר שם ישבו אחדים מחברי. אני חשבתי כי יש לי המשפט לשכון באולם הבית אשר אחי יושבים שם. איך החייתי את נפשי בעת ההיא, אינני זוכר עוד.

בעת צרה זו בקשתי עבודה על ידי המודעות במכתב העתי

האשכנזי „ניו יארקער שטאַטסצייטונג“ היוצא לאור בעיר הזאת. ביום אחד מצאתי במכ"ה הזה מודעה המבקשת מנקה כלים בבית מבשלות. זאת היתה בשעת הבקר. מיד אחרי קראי את המודעה רצתי אל הבית המסומן והנה לשמחתי הגדולה קבלו אותי. אני חשבתי כי מלאכתי שם תהיה לנקות רק קערות, כפות, סכינים אחרי אשר קבלו אותי נתן לי בעל הבית לנקות דוד גדול, אשר על קרקעו ועל קירותיו היתה שכבה יבשה מתבשיל יום אתמול. בעל הבית צוה לי לשאת את הדוד לחצר הבית ולהעמידה אצל קנה המים (פומפ) למען יהיה לי די מים לשטוף. אני החילתי לעשות את מלאכתי בתשוקה רבה, אך שכבת התבשיל בדוד היתה קשה מאד ולא יכולתי להסירה. מיד ראיתי כי לא יסכון לי להשאר בבית המבשלות וגמרתי ללכת מפה. אבל בושתי להודיע זאת לאדוני ובקשתי לי דרך לצאת מן המקום בלי ידיעתו. אני פניתי כה וכה וארא והנה פתח בפאת החצר וגמלטתי חיש מהר. מאד היה צר לי על אדוני התמים אשר בגללי, בלי ספק, אחר ביום ההוא לתת לאורחיו את ארוחת הצהרים.

בעת ההיא נודעתי לאיש צעיר לימים מווילנא אשר עשה מלאכה בבית חרשת כלי נחשת. האיש הזה יעץ לי לבקש עבודה במקום אשר הוא היה עושה שם. אם כי לא היתה לי כל ידיעה באומנות חרש נחשת, בכל זאת שמעתי לעצתו ואפנה אל אדון בית החרשת בבקשה לקבלני לאיזו עבודה. המפקח על המלאכה קבל אותי ברצון והעמידני מיד על המלאכה. העבודה הראשונה אשר למדו אותי היתה לשוף בשופין. אחרי ימים אחדים למדו אותי למרט כלי נחשת על מכונה סובבת (דרייבאנק) והייתי לאמן לכל פרטיו. משכרתי בבית חרשת זה היתה בתחלה שני דולארים לשבוע ובמשך שבועות אחדים הוסיפו לי עד ארבעה.

מן העבודה היה עשר שעות ביום—משעה השביעית בבקר עד השעה הששית בערב (שעה אחת נתנה לארוחת הצהריים). בשעות הפנויות עסקתי בלמוד השפה האנגלית ובכתיבת מאמרים. אחד מן הדברים אשר כתבתי אז היה תולדות יאָהאַן גוטענבערג, ממציא מלאכת הדפוס. אני חשבתי את עצמי אז לגבר צולח, אך אהה! הצלחתי לא האריכה ימים, כי אחרי שלשה חדשים נתמעטה העבודה בבית החרשת ופטרו אותי משם.

אחרי אשר נפטרתי מבית החרשת מצאתי עבודה בתור מנקה כלים בבית אוכל, אשר החזיק אז אחד מן הנוודים במדור תחתון בקרן רחוב לודלאוו ורחוב קאנאַל. עבודתי שם היתה קשה ושכרי היה מצער מאד. אני עובתי את המקום הזה אחר שני שבועות לבקש לי מלאכה טובה והגונה ממלאכת מנקה כלים בבית מבשלות.

בעזבי את בית האוכל היה בידי רק דולאַר אחד. זה היה כל הכסף אשר נתן לי אדוני בעד עבודתי בשני השבועות. מחצית הכסף הזה שלמתי בעד דירה לשבוע והנותר יעדתי להחיות בו את נפשי עד אשר אמצא עבודה. אני קויתי כי בימים מעטים יעלה בידי למצא מקום להשתכר. אולם לא כאשר קויתי כן היה והייתי בצרה. אחרי עבור חמשה ימים כלתה מכיסי הפרוטה האחרונה ולקץ השבוע נשארתי גם בלי מקום ללון. האיש אשר ישבתי עמו מאן להחזיק אותי בביתו אם לא אשלם לו בעד השבוע הבא למפרע ונשארתי בלי מחסה.

למען לא אגוע ברעב ולא אקפא בקור, אשר כבר הגיע אז, חזרתי על פתחי חברי העניים אשר הצליחו יותר ממני. אני הייתי שותף לארוחותיהם הרוות ולמשכביהם הדלים. אולם גם על דרכי זאת מצאתי מכשולים: בעלי המעונות אשר בהם ישבו חברי

הטובים מאנו לראות בביתם אורח לא־קרוא, ביחוד בעתות הלילה. ברשעת האנשים האלה הייתי מוכרח פעם אחת לעבור לילה תמים תחת כפת השמים.

הלילה ההוא לא אשכחתי לעולם. הקור היה חזק ובגדי היו קרועים ובלים. לשכב באולם של בית או באחת העגלות העומדות בחוץ יראתי והייתי מוכרח לסובב ברחובות. אני שטתי בחוצות אנה ואנה. פעמים רבות עברתי על פני רחוב הבויערי ורחוב קאנאל. בכל פעם אשר הגעתי לתחנת המסלה העליונה (Elevated Road) אשר ברחוב קאנאל ואלען, שמתי את עיני על מורה־השעות בראש התחנה ההיא לראות כמה שעות עוד לעלות השמש. העת ארכה לי מאד מאד. במצאי אחרי טיול רב את אצבע המעלות על השעה החמשית חיתה רוחי. לבוא לאיזה בית עוד לא יכולתי, אך שמחתי בתקותי כי עוד מעט ויבא אור היום ואז אוכל לדפוק על דלתי איזה בית.

במכתבי משנת 1883 אשר הוצרתי למעלה כתבתי על אודת הלילה הזה את הדברים האלה:

„בעל הבית לא נתן לי לשבת בביתו והשמש באה וכה נלחצתי לסובב בחוצות ניו יארק כל הלילה, ועת ההיא היא עת החורף. הלילה ההוא לא אשכחתי לעולם. הקור היה חזק מאד ואני—בגדי קרועים, ראשי חפוי וגוי יתנועע כשכור לרוח הרוח אשר נשבה אז, ועיני דמעות תזילנה מהקור.”

לסוף עלתה בידי למצא מעון בבית אנשים טובי לב אשר נאותו לקחת אותי בתנאי שאשלם להם את שכרם בעת אשר ירוח לי.

עד כה ועד כה הגיעה ברחוב היהודים בניו יארק העת שמתחילים בה לאפות מצות לפסח. בראותי כי אי אפשר לי

למצא עבודה בבית חרשת גמרתי לבקש מלאכה בבית מאפה מצות. זאת עלתה לי בנקל: בבית-מאפה הראשון אשר פניתי אליו קבלו אותי מיד. בבתי מאפה המצות בימים ההם היו נותנים לעושי המלאכה שכר מצער מאד והאנשים היו עוזבים את מלאכתם אחרי היותם שם ימים אחדים, אשר על כן היה נקל מאד למצא שם עבודה. כל העובדים בבתי מאפה המצות היו נודדים אשר באו למדינה זו מקרוב והיה נקל להאופים לרמותם ולמצוץ אותם כעלוקות. בקבלם איש לעבודה לא נקבו לו את שכרו מראש, רק הניחו לו לעבוד שבוע תמים לראות כמה תהיה מלאכתו שוה להם, ובמלאת השבוע פטרו את ה"רוק" האומלל במה-שהוא. שעות העבודה בבתי מאפה המצות היו משעה השניה בבקר עד התשיעית או העשירית בלילה.

מלאכתי בבית מאפה המצות היתה להפוך אופן של מכונה אשר על ידה יגולל ויודק הבצק. העבודה הזאת היתה כבדה מאד ולא היתה לפי כחי אשר נחלש מרעב ומדאגה. אני קבצתי את שארית כחי ועשיתי את עבודתי כראוי. מאין לי כסף לקנות אוכל החייתי את נפשי בבית המאפה בעוגות מצות, כי היתה הרשות לעושי המלאכה לאכול מצה כחפץ לבם; אך קצה נפשי בלחם עוני זה ובכליון עינים חכיתי למלאת השבוע לראות בשכר עמלי. אני חשבתי כי שכרי יהיה לא פחות מחמשה דולארים, אבל כבוא יום התשלומין ראיתי כי שגיתי מאד. השכר אשר נתן לי האופה בעד השבוע היה שני דולארים וחצי. בראותי זאת התחמץ לבי בקרבי ועזבתי את עבודתי הארורה הזאת.

בפעם הזאת לא עברו ימים רבים טרם מצאתי לי עבודה. אחד מחברי עבד בימים ההם בבית חרשת אשר היו עושים שם

יבמדינה זו קוראים לאיש גר אשר בא הנה מקרוב בשם "גרינער" (ירוק).

כדורים של נתר לבורית, ושם היה דרוש או איש לעבודה. חברי הודיע לי מזאת ואפנה אל בית החרשת וקבלו אותי. עבודתי היתה שם לכתות מין ופת, להתיך אותו בסיר ולטבול בתוכו את כדורי הנתר (היו טובלים אותם בזפת לשמירה מן האויר). שכרי במלאכתי זאת היתה חמשה דולארים לשבוע והייתי שמח בחלקי מאוד. אך אהה! כעבור שבועות אחדים הייתי מוכרח לעזוב אותה כי אבק הזפת וריחה הזיקו מאד לבריאותי. המלאכה הזאת כל כך הרעה לי עד כי נפלתי למשכב.

בשובי לבריאותי גמרתי לא לשוב עוד למלאכה גסה, כי אם להשתדל למצא את מחיתי בעבודה נקיה ונאותה לי, והנה לא אחר הזמן ועבודה כזאת נמצאה לי מאליה, כמו שאספר בפרק הבא.

טו

הנני נעשה לעוזר בבית מסחר ספרים. - אדוני ר' ירוחם צבי קאנטראוויץ. - מערופיו היהודים האשכנזים. - המר"ס סאקאלסקי.

ברחוב איסט בראדוויי בניו יארק ישב בימים ההם מוכר ספרים זקן בשם ר' ירוחם צבי קאנטראוויץ. הודות לקשורי המסחר שהיו בינו ובין קרובי המדפיסים, האלמנה והאחים ראם" בוילנא התמכרתי עמו וקבעתי את בית מסחרו למקום אדריסה למכתבים. לרגל זאת הייתי בא לפעמים לבקרו. על ידי בקורי נודע לו טיבי ויתענין במצבי. פעם אחת בבואי אליו הציע לי להיות לו לעוזר בבית מסחרו. את הצעתו קבלתי בנפש חפצה, כי מלבד שחשבתי עבודה כזו לעבודה קלה, היה נעים לי להיות באויר של ספרים. שכרי היה מצער מאד, לא יותר מב' דולארים

יעד כאן ההעתקה מ,הלאום ומכאן ואילך הוספה.

לשבוע, אך לפעמים קרובות קראני אדוני לסעוד על שלחנו והייתי נחשב כאחד מבני ביתו. פה החלפתי כח ושכחתי את עניי. עבודתי היתה קלה ומעטה והיה לי פנאי למלא את תשוקתי הישנה לענינים רוחניים. בעתות החופש למדתי את לשון המדינה וווספתי ללמוד את הענינים אשר הייתי לומד בעולם הישן.

בית מסחרו של ה' קאנטראוויץ היה מקום מצוין בניו יארק. בזמן ההוא היו בעיר הזאת רק שלשה מוכרי ספרים וה' קאנטראוויץ היה המו"ס הראשי. הספרים שהחזיק לא היו רק ספרי תפלה וספרי דרוש לאחינו האדוקים, כי אם גם ספרי תפלה בהעתקות אנגליות ואשכנזיות וספרי דרוש בלשון אשכנז מהרבנים במדינות גערמאניא, כמו דרושיו של יעלינעק אשר רבני אמעריקא המתוקנים (רעפארמער) השתמשו בהם, וגם ספרי השכלה. הודות לזאת היה בית מסחרו בית ועד לחכמים. מנכנסי ויוצאי ביתו היו משכילים מיוצאי רוסיא, רבנים מתוקנים מפורסמים מיוצאי גערמאניא, רבנים ודרשנים אדוקים מרוסיא ומפולין, והם היו מענינים אותי מאד. אחד ממבקרי הבית הזה היה העורך־דין דוש.פ. סאלאמאן, מיסד העתון השבועי באנגלית Hebrew Standard.

אם כי היתה לי הרווחה בבית מסחר הספרים, לא ראיתי בעבודתי תכלית נאותה, וחשבתי בזמן היותי שם איך להגיע לדרך־החיים שאליה שאפתי מימי נעורי, וגמרתי שהצעד הראשון אליה צריך להיות מלמדות. וכן אחרי ב' שנים בערך עובתי

יבמים ההם היתה לשון אשכנז שלטת בין היהודים באמעריקא מיוצאי מדינות גערמאניא. ספרי עבודה-סדורים, מחזורים ועוד-היו לרוב בלשון אשכנז. גם היו עתונים ליהודים בל' אשכנז. הרב הרעפארמי אייוק ווייס הוציא לאור אז מכ"ע שבועי בל' אשכנז בשם Deborah, ומכ"ע יהודי בניו יארק בשם Jewish Herald יצא בשתי לשונות: אנגלית ואשכנזית.

את בית מסחר הספרים והייתי למורה פרטי של לשונות. ההוראה בימים ההם בין אחינו יוצאי אייראפא לא היתה מכניסה שכר רב, אבל תקותי שעל ידה אניע למטרתי להיות סופר כפרה על זאת. את הפרק הזה לא אוכל לגמור בלי תת ציור מאדוני המו"ס שהיה אדם מיוחד בניו יאָרק בשנות השמונים של המאה העברה. ה' קאנטראָוויץ היה בכלל טפוס מצוין. אף שהיה אדוק באמונה ואיש וקן בימי, היה לבוש תמיד כובע פאר (צילינדער-הוט) ובגדים לפי המנהג החדש. בכל יום לפני ארוחת הבקר, אחר תפלת שחרית, היה לומד יחד עם חבורת יהודים בני ארצו פרק במשנה או בגמרא בבית-כנסת קטן שהיה מעל לבית מסחרו. אצל אחינו יושבי ניו יאָרק ויושבי המדינה היה חשוב מאד והוא היה לתל שהכל פונים אליו בעניני היהדות. הוא היה גבאי של קופת ר' מאיר בעל הנס ומוהל שלא על מנת לקבל פרס, רק מבעל-ברית אמידים דרש נדבות לאותה הקופה. ולא בגלל זאת בלבד היה חביב על הבריות, אלא גם מפני שהיה פיקח ובעל חידודים. אביא פה שתי עובדות ממנו מעת שהייתי עמו:

פעם אחת בא לבית מסחרו יהודי אשכנזי ושאל ממנו לתת לו סדור עם העתקה אשכנזית שכל התפלות מועתקות בו, ויען ויאמר: „אַלץ, אַלץ, מיין הערעלע, איז איבערגעזעצט, אפילו דער פרייז אויך." (ענין המלה „איבערגעזעצט" בשפת אשכנז הוא „העתק" וגם „הרבה על המחיר").

פעם אחת הגיעה לו בקשה מקהלה קטנה במדינת ניו יאָרק לפני ראש השנה לשלוח להם חזן צעיר לימים. לו היה מכיר חזן זקן, בן שבעים שנה ויותר, וישלחוהו למקום הדרוש יום אחד לפני החג, כדי שלא יהיה פנאי לקהלה להשיבו. תכף אחר ראש השנה קבל מכתב מהקהלה בו הוכיחוהו על מעשהו. תשובתו היתה:

„החזן ששלחתי לכם, כידוע לי, בא בברית הנשואין זה לא כבר,
ואת שנותיו לא שאלתי.“ (החזן הזה בא או בברית הנשואין בפעם
השלישית!)

למעלה אמרתי שבזמן ההוא היו שלשה מוכרי ספרים בניו
יָאָרְק. השני במעלה היה המו"ס היימאַן סָאָקָלְסְקִי הראוי להזכר
פה. מסחרו היה מוגבל לספרי תפלה (סדורים ומחזורים)
בהעתקה אנגלית ואשכנזית שהדפיס מהסטער־אַטיפים שקנה
מהמדפיס פּראַנק מיסד דפוס עברי בניו יָאָרְק בשנות הארבעים
במאה ה־י"ח. הוא בא לאַמעריקא בשנות הששים למאה ההיא.
עליו ספרו לי שהחל את מעשהו במדינה זו באופן אָריגינאַלי.
בידעו שהיו אז בערי המדינה ישובים קטנים של יהודים שנתרחקו
מחיי היהדות מפני שלא היה לאל ידם ליסד קהלות ובתי כנסיות,
המציא לו עסק להוליך בעגלה למקומות כאלה ספר תורה
וטלית ותפלין ובכל מקום עברו הציע ליהודים הבודדים האלה
להלבישם טלית ותפלין ולקרא לפניהם פרשה אחת מהתורה (גם
בימי השבוע שאין קוראים בהם בתורה). היהודים האלה היו
מקבלים אותו ברצון ושלמו לו במיטב כספם. באופן זה עלה לו
לעשות רכוש ממשי ויסד בית מסחר של ספרים. הוא היה איש
יפה תואר והדור בלבשו. בימי היה מנכבדי היהודים בניו יָאָרְק.
העת שאני מדבר בה היתה עת אידילית להגרים היהודים
באַמעריקא!